

İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Başvuru: 25.10.2022
Revizyon Talebi: 23.12.2022
Son Revizyon: 22.03.2023
Kabul: 23.03.2022
Online Yayın: 02.05.2023

Sağlıklı Çevrede Yaşama Hakkı: Sürdürülebilir Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramlarının İdari Yargı Kararları Işığında Değerlendirilmesi

The Right to Live in A Healthy Environment: Evaluating Sustainable Environments and Sustainable Development in Light of Administrative Court Decisions

İşıl Demir*

Öz

İnsanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi, refah, huzur ve mutluluğu için gerekli şartları hazırlama ödevi, Anayasa'nın 5. Maddesiyle Devlete verilirken, 56. maddesiyle de herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilerek, bu hakkı korumanın yine devletin ve vatandaşın ödevi olduğu vurgulanmaktadır. Doğuştan sahip olduğumuz yaşam hakkının sağlıklı çevrede sürdürülebilmesine yönelik Anayasa teminatının, somut tedbirlere bağlanması ve bu tedbirlerin de hukuk devletin bir gereği olan kanun yoluyla alınmasını gerektirmektedir. Anayasal teminat altında bulunan sağlıklı çevrede yaşam hakkı, temel ihtiyaçların karşılanabilmesi, toplumun refah, huzur ve ekonomik kalkınmanın bir arada sürdürülebilmesi ise koruma kullanma dengesi kavramını ortaya çıkarmıştır. Zira, var olduğu günden beri insanlar çevrelerinden yararlanmış, insan ve çevre arasındaki bu etkileşim sonucunda çevrenin taşıma gücü aşmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak, çevreye verilen zararlar ekosistemlerin kendilerini yenileme kapasitesini zorlaştırmıştır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra ülkeler çevre ve çevre sorunlarına yönelmiş ve sürdürülebilir kalkınma ve çevre ilişkisinin bütüncül yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Büyümenin sürdürülebilirliği için çevre ile kalkınma arasında kurulacak denge önem kazanmıştır. Ekonomik büyüme ve beraberinde kentleşme olgusu gerçekleşirken çevresel etmenlerin göz ardı edildiği de görülebilmektedir. Bu anlamda sürdürülebilir çevre, kalkınmanın temel girdisi olarak kabul edilmekte, kalkınma kavramı ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi bu üç boyutun birlikte ele alınması halinde mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada, kalkınma ve ekonomik büyümenin çevre ve doğal kaynaklar üzerine etkisine değinilmiş, gelecek nesillere miras niteliğinde koruyarak kullanılma zorunluluğu bulunan doğal kaynaklar ve eko sistem kapsamında çevre, kavramsal olarak ele alınarak tarihsel ve sosyal hak statüsündeki hukuki gelişimi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sağlıklı Çevre • Çevre Sorunları • Ekonomik Büyüme • Kentleşme • Sürdürülebilir Kalkınma

Abstract

Article 56 states that everyone has the right to live in a healthy and balanced environment and emphasizes that it is the duty of the State and citizens to protect this right. Article 5 gives the State the duty to prepare the necessary conditions for the development of human existence with peace and happiness.

* Sorumlu Yazar: İşıl Demir (İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 5. İdari Dava Dairesi Başkanı), İstanbul Bölge İdare Mahkemesi, İstanbul, Türkiye. E-posta: isildemiryilmaz@hotmail.com ORCID: 0000-0002-3906-1375

Atf: Demir I, "Sağlıklı Çevrede Yaşama Hakkı: Sürdürülebilir Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramlarının İdari Yargı Kararları Işığında Değerlendirilmesi" İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi. Advanced Online Publication. <https://doi.org/10.26650/ihid.21.005>

The constitutional guarantee of the right to live in a healthy environment requires concrete measures to be taken by law as a requirement of the rule of law. The right to live in a healthy environment under the constitutional guarantee, the ability to meet basic needs, and the ability to maintain the welfare, peace and economic development of the society together have led to the concept of conservation-use balance. Since the beginning of time, humans have benefited from their environment, and because of this interaction between humans and the environment, the capacity of environment has been exceeded. As a result, environmental damage has made it difficult for ecosystems to renew themselves. The world's rapidly increasing population has played a significant role in industrialization, urbanization and countries' economic growth and development. After World War II, the concept of growth became widespread and has transformed into a competition between countries. As a result of this fascination with growth, the idea of "production for consumption" has given way to the idea of "consumption for production". While adopting this approach, natural resources have been ignored and the cyclical structure of the natural environment has been disrupted. With the deterioration of the ecosystem's structure, countries have turned to the environment and environmental problems, from which a holistic approach emerged in the last quarter of the 20th century regarding the relationship between sustainable development and the environment. The balance between environment and development has become prominent for sustainable growth. In this sense, a sustainable environment is accepted as the foundation of development, and the concept of development is considered through three aspects: economic, social and environmental. Ensuring sustainability can only be achieved if these three aspects are considered together. This study addresses the effects of development and economic growth regarding the environment and natural resources. The natural resources required for survival are the inheritance of future generations and must be preserved, and thus the study conceptually discusses the environment within the scope of ecosystem and analyzes the legal developments in terms of the status of historical and social rights.

Keywords

Healthy Environment • Environmental Problems • Economic Growth • Urbanization • Sustainable Development

GİRİŞ

Dünyanın hızla artan nüfusu; sanayileşme, kentleşme, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasında önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyüme olgusu yaygınlaşmış ve tüm ülkeler nezdinde adeta bir yarışa dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu büyüme tutkusu “tüketim için üretim” yerini, “üretim için tüketim” yaklaşımına bırakmıştır¹

Doğal kaynaklar sınırlı, insanoğlunun ihtiyaçları sonsuzdur. Bu sebeple, kalkınma ve büyümenin temelinde doğal kaynakların tükenmez olduğu savunulmuş ve aynı zamanda sınırsız olduğu varsayılarak hava, su, toprak, güneş gibi varlıklar bedava mallar olarak tanımlanmıştır².

II. Dünya savaşı öncesi büyüme ve kalkınma sürecinde kar ve faydanın en yüksekte olmasını sağlamak ve aynı zamanda maliyetleri en aza indirmek şeklinde gelişen davranış modelinde çevrenin “serbest mal” olarak kabul edilmesi doğal kaynakların aşırı kullanımına neden olmuştur³.

Bu itibarla, bedava mallar olarak nitelendirilen doğal kaynaklar yirminci yüzyılın ilk yarısında aşırı kullanılmış ve doğal ekosistemin dengesi bozulmuştur⁴.

Özellikle XX. yüzyılda yaşanan nüfus artışı, düzensiz kentleşme ve sanayileşme gibi etkenler doğal kaynakların sınır tanınmadan tüketilmesine neden olmuştur.

İnsan-çevre dengesinin bozulmasına yol açan bir hızla büyüyen çevre kirliliğinin temel nedeni hiç şüphesiz 19. yüzyılda başlayan ve hızla gelişen sanayileşme ve beraberinde kentleşme olgusudur⁵.

Bedava mallar olarak nitelendirilen çevre mallarının sınırsız olmadığına ülkeler nezdinde genel kabul görmesi ile birlikte toprak ve su bedava mal tanımından çıkarılmıştır.

Bu çerçevede incelediğimiz zaman, çevre ve ekonomi arasındaki ilişki kaçınılmazdır ve birbiri ile etkileşim halindedir. Çevre ve ekonomi arasında ikili ve döngüsel bir bağ bulunmaktadır.

Bu döngü göz ardı edilerek yürütülen ekonomik büyüme şeklinde, kıt kaynakların gelecek kuşaklara aktarılmasında ortaya çıkabilecek çevre sorunlarının küresel

¹ Funda Kaya ve H. Nurcan Ek, 'Kalkınmanın Çevre Sorunları Üzerine Etkisi: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına Bütüncül Bir Bakış' Şehir Sağlığı Dergisi Yıl (2021) Sayı 2(2), 79, 79-84.

² Kaya ve Ek (n 1) 80.

³ Hasan Ertürk, 'Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı' Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (1985) 6(2) 19, 19-24.

⁴ Zeynep Arat, 'Çevre Yönetimi ve Planlama' Yeni Türkiye Dergisi, (1995) (5) 235-238.

⁵ Zeynep Düren, *2000'li Yıllarda Yönetim* (2.Baskı, Alfa Yayınları 2002) 160.

anlamda ülkelerin ve toplulukların gündeminde yer almaya başlamasıyla bu sorunun sadece çevre değil aynı zamanda ekonomik bir sorun olduğu da ortaya çıkmıştır.

Hava kirliliği, su kirliliği, tarımsal faaliyetler sırasında kullanılan zirai ilaçların insanlar ve diğer canlılar üzerindeki olumsuz etkiler olarak nitelendirilen ve ekonomik büyüme ile birlikte ortaya çıkan çevre kirliliğinin, büyüme üzerinde fazladan maliyete sebep olduğu da tartışmasıdır.

Bölgesel ve kentsel alanlarda insani etkinliklerden kaynaklı iklim değişikliği faktörleri (nüfus artışı ve küreselleşme) sonucunda yerel çevresel etkiler (toprak, su, hava) ve küresel çevresel etkiler (iklim değişikliği, biyo çeşitliliğin kaybı) ortaya çıkmaktadır⁶.

Çevrenin doğal yapısındaki tahribatın artmasına neden olan bu faaliyetler 1970’li yılların başından itibaren çözüm arayışını da beraberinde getirmiştir.

Küresel çevre sorunlarının boyutlarına ve tehlikelerine dikkat çekilerek tehdidin tüm insanlığa yönelik olduğunun kabulü yönünde uzlaşa sağlanılan 1972 yılı Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde, ilk kez “*her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevre korumaya ilişkin kararlara katılma hakkı olduğunun*” vurgulandığı görülmektedir. Konferansın en önemli amaç ve hedefi; her ülkenin çevreye karşı sorumluluğunu kabul etmesinin, insanın yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesinin esas koşulu olduğu noktasında birleşilmesidir⁷.

Sağlıklı çevrede yaşam hakkını savunan görüşün karşısında yer alan kalkınma ve gelişme, beraberinde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerekli olan yaşam alanlarının ve doğal kaynakların kullanımını öngören anlayış ise insan-doğa ilişkileri “çatışma”, bir başka anlatımla “boşanma” aşamasından “uzlaşma” aşamasına doğru evrilmeye başlanmasının zorunlu olduğunu kabul etmiş ve bu aşamada sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır⁸.

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ORTAYA ÇIKIŞI

Sürdürülebilir kalkınmada “kalkınma” ve “sürdürülebilir” sözcükleri bir arada bulunmaktadır. Kalkınma ekonomi, sürdürülebilirlik ise çevre ile ilgilidir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının ana başvuru kaynağı kabul edilen, 1987 tarihli “BM Brundtland Raporu”ndan sekiz yıl önce, 1979 yılında Fransız iktisatçı René Passet “L’Économique et le Vivant” isimli eserinin ilk baskısında, “Varlığı bütün bir evreni etkileyen doğal ortamın işleyişini tehlikeye atmayacak bir ekonomik kalkınmanın

⁶ Sümeyye Kahraman ve Pervin Şenol, ‘İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel ve Kentsel Etkileri’ (2018) (Özel Sayı 1) Akademia Sosyal Bilimler Dergisi 353, 353-370.

⁷ Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri, (2. Basım, Türkiye Barolar Birliği Yayın No:247 Nisan 2014) 8.

⁸ Ahmet Şahinöz, ‘Sürdürülemeyen “Sürdürülebilir Kalkınma”’ Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (2019) 8 (15) 77, 77-101.

uyması gereken çevre koşullarını” tanımlamaya çalışmıştır (1979: 12). 1980 yılında ise, “sürdürülebilir kalkınma deyimi resmi olarak ilk kez BM’nin Koruma stratejisi başlıklı dokümanının, sürdürülebilir kalkınmanın hizmetinde olan canlı kaynakların korunması alt başlığında” yer almıştır.⁹

Çevresel duyarlılığa ekonomik büyüme endeksinde vurgu yapan ve daha çok raporu hazırlayan çalışma komisyonunun başkanı, Norveç eski Başbakanı Gro Harlem Brundtland’un ismiyle tanınan Rapor’da (Brundtland Raporu), 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Geliştirme Komisyonu ‘Ortak Geleceğimiz’ veya ‘*Brundtland Raporu*’ olarak da adlandırılan bir rapor yayınlamıştır.

Bu raporda sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan gelişme olarak tanımlanan ekonomik büyümede çevresel sınırların var olduğu kabul edilerek ekonomi ile ekoloji arasında bir denge kurulmasının öneminden söz edilmektedir¹⁰.

Raporda çevre sorunları, yoksulluk-eşitsizlik ekseninde ele alınmış ve “yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” ifadesine yer verilerek dünyanın yoksulları, temel ihtiyaçlar, teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin düzeyi olmak üzere sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin dört temel değer üzerinde durulmuştur¹¹.

Ortak Geleceğimiz Raporu’nun temel hareket noktasını oluşturan sürdürülebilir kalkınma kavramının en önemli özelliği, ülkeler ve bölgeler arasında sağlanması gereken adaleti, kuşaklar arası adalet kavramıyla bütünleştirmesidir¹².

Raporda tanımlanan gelişme sürecinin, o ana kadar dünyada uygulamada olan klasik batı tarzı üretim ve tüketim biçimleriyle gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Raporda ayrıca, “Çevre yaşadığımız yerdir ve kalkınma bu yerde geleceğimizi iyileştirmek için tüm yaptıklarımızdır. Bu ikisi ayrılamaz.” denilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, ancak doğanın korunmasının kalkınma sürecinin ayrı değil ayrılmaz bir parçası olması ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında bir uyum hali oluşturmayı hedeflemektedir.

⁹ Şahinöz (n 8) 80.

¹⁰ Şahinöz (n 8) 81.

¹¹ Nazlıhan Özgenç, ‘Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk Düğümü’ Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi (2015) 15(35) 101, 101-136.

¹² Özgenç (n 11) 105.

2. HUKUKİ METİNLERDE ÇEVRE HAKKI-

2.1. Uluslararası Metinlerde Sürdürülebilir Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma

04 Kasım 1950 tarihli “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (AİHS)’nin “Yaşam hakkı” başlıklı 2.maddesinde, herkesin yaşam hakkının yasa ile korunacağı vurgusu yapılırken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de çevre hakkı ihlalleri ile ilgili başvurularda yaşam hakkı bağlantılı olarak irdelemeler yapmaktadır.

1972 Haziran’ında gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı” sonrası yayımlanan “Stockholm Bildirgesi” ’nde “*İnsan, kendisine onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahiptir*” ifadesiyle ilk kez “ çevre hakkı ” olgusunun işlendiği görülmektedir.

Stockholm Deklarasyonu, çevre ile ilgili ilk önemli belge olarak kabul edilmektedir. “İnsanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır” sözleriyle başlayan deklarasyon, doğal hayatın ve yenilenebilir kaynakların korunması, yenilenemeyen kaynakların tükenme tehlikesine karşı önlemler alma, toksit ve diğer maddelerin deşarjı, ısının doğaya onu zararsız kılabilecek kapasiteyi aşacak şekilde bırakılmasının engellenmesi, kalkınmanın gerekleri ile çevrenin korunması arasındaki çelişkilerin giderilmesi, nükleer silahlara karşı çevrenin korunması gibi konuları ele almaktadır.

28 Ekim 1982 Dünya Doğa Şartı ve 1990 Paris Sözleşmesinde çevre hakkı ile ilgili somut maddeler yer almış, çevre hakkının uygulamaya geçirilmesi konusunda devletlerin yükümlülükleri, bireylerin bu haklara ulaşım imkanları ile sorumlulukları belirlenerek, ilkeler getirilmiştir.

Yine “Afrika Şartı” nda da bütün halkların, gelişmelerine uygun olarak tatmin edici ve bütünleyici bir çevre hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır.

Daha sonra 1984 yılında Tokyo Konferansı tertip edilmiş, konferans sonucu yayımlanan bildiri; “Gelişme kavramı yeniden gözden geçirilmeli ve her ülkenin ekonomik gelişmesi, kaynakların korunması ve arttırılması dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. İktisadi büyümede, sadece iktisadi geliştirme göstergeleri değil, aynı zamanda tabii kaynakların korunması, hastalıklarla mücadele edilmesi, kültür miraslarının korunması gibi konularla da ilgilenilmelidir. Temiz hava, su, orman, toprak gibi çevre kaynakları korunmalı, dengeli bir nüfus artışı sağlanmalıdır. Bütün ülkelerde teknolojik gelişmeler, çevre faktörlerine önem verecek şekilde yönlendirilmelidir.” denilmiştir.

Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun 1987'de hazırlamış olduğu "Ortak Geleceğimiz" adlı Raporda; nüfus, beşerî kaynaklar, beslenme güçlükleri, canlı türleri, ekosistem, enerji, sanayileşme, barış, güvenlik, gelişme ve çevre politikaları konusunda yapılan öneriler yer almaktadır. Raporda, çevre için temel bir "insan hakkıdır" denilmekte, ayrıca gelecek kuşakların da bu konudaki hakları savunulmaktadır.

Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın kalkınma, olarak tanımlanan "sürdürülebilir kalkınma" kelimesi, çevre-kalkınma ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu tanımda yer alan çevrenin korunması ile kalkınma kavramlarının, birbirleriyle çatışmadıkları, aksine birbirlerini tamamladıkları ve birbirlerine gereksinim duyma olarak açıklandığını, belirtmek mümkündür.

Kısaca söylenirse, sürdürülebilir kalkınma, bir denge arayışı, bir uzlaşmadır.

Bu bağlamda, çevreci yaklaşım tarafından savunulmakta olan sıfır büyüme savı ile gelişmekte olan ülkeler tarafından benimsenen kalkınmacı (geleneksel) yaklaşım, iki aşırı uç olarak "sürdürülebilir kalkınma" kavramını, çevrenin korunarak – kullanma boyutu ile birlikte değerlendirmektedir.

Bu anlamda, sürdürülebilir kalkınma ile amaçlanan, ekonomide kaynakların orta ve uzun vadeli bir perspektifte etkin kullanılmasıdır. Toplumsal ve ekonomik sorumluluk bugünden, yakın geleceğin kaynaklarının bilinçsiz bir şekilde tüketilmemesini gerektirmektedir.

Bu nedenle, kalkınma amaçlı yapılacak düzenlemelerde koruma-kullanma dengesi olarak ifade edilen ikili kavrama özen gösterilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

1990 Bergen – BM Avrupa Ekonomik Komisyonu Çevre ve Kalkınma Konferansı sonuç bildirgesinde de yöre halkına danışma gereği ve eğer yöre halkı istemiyorsa işletmelerin açılmaması konusu gündeme getirilerek gelecekte oluşabilecek 'risk' kavramı, olası risklerin bile bir işletmenin açılmaması için yeterli neden sayılabileceğinin ifade edildiği görülmektedir.

1992 Haziran'ında imzalanan Rio Toplantısı'nda ise "Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansında" "Dünya Çevre Sözleşmesi" deklare edilmiştir.

Biyolojik çeşitliliğin korunmasının, insanlığın ortak sorunu olduğunu vurgulayan BM üyesi akit taraflarca 1992 yılında onaylanan Rio'da Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 29.08.1996 tarih ve 177 sayılı Kanunla, ülkemiz tarafından da onaylanmıştır.

Sözleşme ile "biyolojik çeşitliliğin korunması", "biyolojik kaynakların muhafazası", "biyoteknolojinin özgün, verimli ve çevreye uygun kullanımı", "ekosistemin

korunması”, “biyolojik çeşitlilik oluşturan canlıların ex - situ korunması”, “canlıların yaşam ortamlarının korunması”, “canlıların in - situ koşullarının korunması” ve “biyolojik çeşitlilik oluşturan canlıların sürdürülebilir kullanımı” konuları ele alınmıştır.

Bu sözleşmede, insanların sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezinde olduğu, doğa ile uyum içinde sağlıklı ve verimli bir yaşama hakkı olduğu belirtilmiştir.

2.2. Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Çalışmaları

Ülkemizde doğa korumaya ilişkin yasal düzenlemelerin tarihi 1950’li yıllara uzanmakla birlikte, çevreye ilişkin politikaların ve kurumsal yapılanmanın 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı ’ndan (Stockholm Konferansı) sonra başladığı bilinmektedir.

Günümüze kadar sürdürülen tarihsel ve kültürel çevre koruma politikalarında başarılı olduğunu söylemek ise mümkün değildir.

Özellikle 1950 sonrası yaşanan kırsal alandan kentlere yaşanan göç ve hızlı kentleşme, 1980 sonrası ikinci konut ve turizm amaçlı kıyı kullanımı ile 1990 sonrası Doğu ve Güney–Doğu Anadolu Bölgesinden ülkenin batı bölgelerine gerçekleşen göç olgusu, alt yapısı tamamlanmamış kentleşme ile karşı karşıya kalınmasına neden olmuştur.

Kent; bireyler arası ilişkilerde geleneksellikten ziyade rasyonelliğin öne çıktığı, özellikle sanayi ve benzeri işlerin ağırlıkta olduğu günümüze özgü, bir yerleşim birimi ve toplum tipidir¹³.

Kent varoşlarında başlayan ve yasal olmayan yapılaşma (gecekondu) imar aflarıyla kentleri sarmış günümüzdeki başlıca kentsel sorunlardan biri haline gelmiştir¹⁴.

Kentleşme; konut, gecekondu, imar ve çevre sorunları, nedenleri ve çözüm yolları, ülke ekonomisinin dünya sistemine bağlılığının bir sonucu olarak, kentlerin yapısının ve kent sorunlarının boyutlarının belirlenmesinde iç dinamikler kadar dış dinamiklerin de payı olduğu muhakkaktır¹⁵. Kentleşmeden doğan darboğazların azgelişmişlik sorunu olarak algılandığı, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel yapı özelliklerinin ışığı altında nesnel olarak değerlendirmek gelinen noktada kullanılan bir yöntem özelliği kazanmış bulunmaktadır¹⁶.

¹³ Yakut Sencer, *Türkiye’de Kentleşme* (Kültür Bakanlığı Yayınları:345, Bilim Dizisi:12. Ankara: Ogun Kardeşler Matbaacılık 1979).

¹⁴ Mehmet Tuncer, Kent Yoksulluğuna Bir Çözüm: “Tarihsel Çevrelerin Sürdürülebilir Korunması”, (Mardin 17 Nisan 2004 Paneli) 5.

¹⁵ Ruşen Keleş, *Kentleşme ve Konut Politikası* (Ankara: AOSBF Yayınları, No: 540 1984).

¹⁶ Ruşen Keleş ve Birol Ertan, *Çevre Hukuku’na Giriş* (İmge Kitabevi 2002).

Bilindiği gibi son yıllarda ekonomik büyüme ile çevre arasındaki ilişkileri araştıran oldukça geniş bir literatür oluşmuş bulunmaktadır¹⁷.

Çevre duyarlılığının 1970’li yıllar ile birlikte önem kazandığı ve büyümenin doğal kaynakların sınırlı olduğu ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken miras bilinci ile gerçekleştirilmesi gereken faaliyet olarak tanımlanan kalkınma ve beraberinde kentleşme olgusunun, çevre kavramı ile olan ilişkisi Anayasa’mızın sosyal hak statüsünde yer almak suretiyle değerlendirilmiştir.

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 17. maddesi “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” derken, 56. maddesinde de “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” demek ve çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin hem Devletin hem de vatandaşların ödevi olduğu vurgulanmıştır.

Çevrenin kirlendikten ve bozulduktan sonra eski hâline getirilmesinin çok güç ve külfetli olması hatta kimi zaman mümkün olmaması nedeniyle kalkınma ve ekonomik gelişme için yapılacak yatırım ve faaliyetlerin, doğayı tahrip etmeden ve çevreyi kirlenmeden gerçekleştirilmesi; kirlenen çevrenin temizlenmesi veya bozulan çevrenin onarılması yerine, kirliliği ve bozulmayı önleyici tedbirlere ağırlık verilmesini gerektirmektedir.

Çevre ve kalkınma arasında var olması aranan ikili denge, yargı yerleri tarafından verilen kararlarda da sıklıkla vurgulanmaktadır.

Nitekim;

Anayasa Mahkemesi E.2013/89, K.2014/116, sayılı K.T.3/7/2014 tarihli norm denetimi kararında;

Karara konu norm kuralı ile belirli şartları taşımak kaydıyla bazı kamu yatırım projeleri ve bunların gerçekleştirilmesi için zorunlu olan yapı ve tesisler çevresel etki değerlendirmesinden (ÇED) muaf tutulmaktadır. Kural uyarınca 23.6.1997 tarihinden önce kamu yatırım programına alınan projelerden, kuralın Resmî Gazete ’de yayımlandığı 29.5.2013 tarihi itibarıyla; planlama aşamasını geçmiş ve ihale süreci başlamış olan veya üretim ya da işletmeye başlamış olanlar ile belirtilen aşamalarda olan projelerin gerçekleştirilmesi için zorunlu olan yapı ve tesisler ÇED uygulaması kapsamı dışına çıkarılmaktadır. Kuralda belirtilen yapı ve tesislerin ÇED uygulamasının kapsamı dışına çıkarılabilmesi için; 23.6.1997 tarihinden önce kamu yatırım programına alınmış olması ve kuralın Resmî Gazete’de yayımlandığı tarih olan 29.5.2013 tarihi itibarıyla belirli aşamaları geçmiş bulunması gerekmektedir. Mahkeme, çevresel etkilere sebep olacak faaliyetler yönü ile muafiyet ihtiva eden

¹⁷ Yusuf Şahin, ‘Ekonomik Büyüme-Çevre İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme’ (2000) 220(24) Mülkiye 339, 339-347.

düzenlemeyi “ ... İptali istenilen düzenleme ile öngörülen projelerde ÇED uygulamasından ayrılmayı gerektirecek haklı bir neden bulunmadığı, ihale süreci henüz tamamlanmamış yatırımların ÇED’e tabi tutulmasının, ciddi kamusal zararlara yol açmasından söz edilemeyeceği, ayrıca bu safhada çevrenin kirlenmesi veya tahribati bakımından geri dönülemez bir aşamaya gelinmediği, bu aşamada, ilgili yatırım yönünden varsa olumsuz çevresel etkilerin önlenmesi ve/veya çevreye zarar vermeyen, hukuken ve çevresel açıdan kabul edilebilir bir düzeyde en aza indirilmesi için alternatif çözümler bulunmak üzere ÇED uygulaması yapılmasının mümkün olduğu, dolayısıyla henüz ihale süreci tamamlanmayan ve fiilen hayata geçirilmeye başlanmayan yatırımların, Anayasa’nın 56. maddesiyle Devlete yüklenen çevrenin korunması ödevinin bir gereği olduğu kabul edilen ÇED uygulamasının dışında tutulmasının zorunlu bir önlem niteliği taşımadığı sonucuna ulaşılmış ve kuralın yürürlüğe girdiği 29.5.2013 tarihi itibarıyla henüz üretim ya da işletmeye başlamamış veya ihale süreci henüz tamamlanmayan kamu yatırım projelerinin ÇED uygulamasının kapsamı dışına çıkarılmak suretiyle sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkına yapılan müdahalenin ölçülü olduğundan söz edilemeyeceği... ” gerekçesi ile 6486 sayılı Kanununun 12. Maddesi ile eklenen 2872 sayılı Kanun Geçici 3. Maddesinde yer alan “... planlama aşaması geçmiş ve ihale süreci başlamış olan veya...” ibaresini Anayasa’nın 13. ve 56. maddelerine aykırı bularak iptal etmiş,

Yine, Anayasa Mahkemesi’nin, E.2006/99, K.2009/9, 15/1/2009 günlü norm denetimi kararında;

5491 sayılı Kanun 7. Madde ile 2872 sayılı Çevre Kanununun 10. Maddesinin 3. Fıkrasında yapılan değişiklik “ petrol, jeotermal kaynak ve maden arama faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) kapsamı dışında tutulmasının çevrenin kirlenmesine ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olacağı, maden arama faaliyetlerinde sondaj yapılmasının, yarma, galeri ve kuyu açılmasının, ruhsat sahasında geri dönüşü olmayan çevre tahribatına, dolayısıyla insan sağlığına ve canlı yaşamına büyük risk oluşturacağı, bu durumun Birleşmiş Milletler Dünya Doğa Şartı ve 1972 Çevre Konferansı sonucu yayımlanan Stockholm Bildirgesindeki çevre hakkıyla bağdaşmadığı gibi, arama faaliyetlerinin ÇED kapsamı dışında tutulmasının 2872 sayılı Yasa’nın amaçlarından olan sürdürülebilir kalkınma ilkesini de gözetmediği, bu nedenlerle kuralın, Anayasa’nın 2., 11., 17., 56., 90. ve 168. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek yapılan müracaatta Anayasa Mahkemesi, “ ÇED kapsamı dışında tutulan arama faaliyetlerinin, biyolojik çeşitlilik üzerinde ya da doğada değişiklikler meydana getirebileceği, bu değişikliklerin uzun dönemli etkilerinin olabileceği, bu nedenle çevre için riskler taşıdığı bu açıdan kural kapsamındaki arama faaliyetinde, mevcut risklerin ortadan kaldırılabilmesi ve önlenmesi için ÇED’in öngörülmesi, Anayasa’nın 56. maddesinde Devlete verilen çevrenin korunması yükümlülüğünün bir gereği olduğu, kuralla, petrol, jeotermal kaynaklar ve maden

arama faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirilmesi kapsamı dışında tutulmasının Anayasa'nın 56. maddesine aykırı olduğu, ... ” gerekçesi ile norm değişikliği hakkında iptal kararı vermiştir.

3213 sayılı Maden Kanunu'nun 26.5.2004 günlü, 5177 sayılı Kanun'un 23. maddesiyle değiştirilen Ek 1. maddesinin dördüncü fıkrasının birinci cümlesinde yer alan ve *Ereğli Kömür Havzasındaki taşkömürü için kamu tarafından yürütülecek faaliyetler bu Kanunun 7. maddesinde belirtilen hükümler ile bu Kanunun hak düşürücü ve malî hükümlerine tâbi değildir.*” cümlesinde yer alan ‘...bu Kanunun 7. maddesinde belirtilen hükümler ile...’ ibaresi, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının, getirilecek kuralın ekonomik, bürokratik ve fiili yükümlülüklerle yol açacağı ve üretim faaliyetlerinin etkileneyeceği gerekçeleriyle vazgeçilecek haklardan olmadığı yaklaşımı ile muafiyet tanıma şeklindeki düzenleme Anayasa'nın 2., 5. ve 56. maddelerine aykırı bulunarak iptal edildiği görülmektedir.¹⁸

Sözü edilen kararlar göstermektedir ki ekonomik kalkınma sürecinde yürütülen yatırım faaliyetlerinin olası çevre etkilerinin en aza indirilmesine yönelik tedbirlerin alınabilmesi için gerekli olan koruma-kullanma dengesi, norm denetimi sürecinde AYM tarafından değerlendirilmektedir.

3. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA ÇEVRE HAKKI

4 Kasım 1950'de İnsan Hakları Bildirisinde bulunan haklar, Avrupa Konseyi üyeleri tarafından üzerinde anlaşılmış, 18 Mayıs 1954'te ülkemiz tarafından onaylanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı şeklinde belirli bir hak, normatif olarak öngörülmemiştir. Bununla birlikte çevresel meseleler, Sözleşme'nin 2., 3., 6. ve 8. maddeleri ile Sözleşme'ye Ek 1 No.lu Protokolün 1. maddesi çerçevesinde AİHM tarafından değerlendirilmektedir.

Çevresel meselelerin sıklıkla çevresel kirlilik bağlamında AİHM önüne taşındığı ve Mahkemece söz konusu çevresel rahatsızlığın devletin veya özel kişilerin faaliyetleri sonucunda oluşması arasında bir ayırım gözetilmeksizin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında güvence altına alınan hukuksal çıkarlarla bağlantı kurulmak suretiyle incelendiği anlaşılmaktadır.

Özel yaşama saygı hakkı alt kategorisinde geçen “*özel yaşam*” kavramı AİHM tarafından oldukça geniş yorumlanmakta ve bu kavrama ilişkin tüketici bir tanım yapmaktan özellikle kaçınılmaktadır.

¹⁸ AYM, E. 2011/110 K. 2012/79, 24.5.2012, RG: 21.07.2012,28360.

Bununla birlikte Sözleşme'nin denetim organlarının içtihatlarında “*bireyin kişiliğini geliştirmesi ve gerçekleştirilmesi*” kavramının, özel yaşama saygı hakkının kapsamının belirlenmesinde temel alındığı anlaşılmaktadır¹⁹. Bunun yanı sıra konuta saygı hakkı, sadece fiziksel alanın korunması olarak değerlendirilmemektedir.

Aynı zamanda ikametden huzurlu biçimde yararlanma hakkını da içerdiği ifade edilen bu hakka yönelen gürültü, koku, emisyonlar gibi somut veya fiziksel olmayan ve söz konusu kullanım biçimini etkileyen müdahaleler de konuta saygı hakkı bağlamında değerlendirilmektedir.

AİHM içtihadında ayrıca çevresel meselelerin, özel yaşam kavramının alt kategorilerinden olan aile yaşamına saygı hakkı ile ilişkilendirildiği dava örneklerine de sıklıkla rastlamak mümkün olup uçaklardan kaynaklanan gürültünün, havaalanı yakınlarında oturanların yaşam kalitesini düşürdüğü gerekçesiyle, söz konusu durumu başvuranların özel hayat ve aile hayatlarına yönelik bir müdahale olarak değerlendirmiştir.²⁰

AİHM'nin çevre hakkı ile bağlantılı olarak değerlendirdiği bir diğer hak AİHS'nin 2. maddesinde düzenlenen yaşam hakkıdır. Mahkeme'ye göre yaşam hakkı, taraf devletleri, kişiyi yaşamından mahrum etmeme yükümlülüğünün yanı sıra kişilerin yaşamlarının korunması için gerekli pozitif edimlerde bulunma yükümlülüğü altına da sokar. Bu bağlamda, devletler çevresel felaketlerin neden olabileceği riskleri ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri almakla ve bu risklerin gerçekleşmesi neticesinde meydana gelen ölüm olayları AİHM tarafından yaşam hakkına yönelik bir müdahale olarak değerlendirerek Öner Yıldız v. Türkiye Kararında²¹, çöp istasyonunda gerçekleşen metan gazı patlaması sonucunda yakınlarını ve evini kaybeden bir kişinin yaptığı başvuruyu kabul etmiş, Türkiye'nin Sözleşme'nin 2. maddesini ihlal ettiğini saptamıştır. Mahkeme, kamusal makamların patlama tehlikesinin varlığını öngören raporların varlığına rağmen gerekli tedbirlerin alınmamasını, patlamanın nedenlerinin ve sorumluların etkili bir şekilde soruşturulmamasını devletin yaşam hakkının korunması bağlamında üzerine düşen pozitif edim yükümlülüğünü gereği gibi yerine getirmeme olarak değerlendirmiş, sonuç olarak yaşam hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.

AİHM, ciddi boyuttaki çevresel kirliliğin, bireylerin esenliğini etkileyebileceğini ve yaşamları bakımından ağır bir tehlikeye maruz bırakmaksızın da özel ve aile yaşamlarını etkileyecek şekilde konutlarından yararlanmalarını engelleyebileceğini belirtmektedir²².

¹⁹ *Koch v Almanya* App no 497/09 (ECHR, 19.7.2012), § 51

²⁰ *Powell ve Rayner v Birleşik Krallık* App no 9310/81 (ECHR, 21.02.1990)

²¹ *Öner Yıldız v Türkiye* App no 48939/99 (ECHR, 30.11.2004).

²² *Lopez Ostra v İspanya* App no 16798/90 (ECHR, 09.12.1994), § 60; *Taşkın ve diğerleri v Türkiye* App no 46117/99 (ECHR, 10/11/2004), s 113. Bkz. Nühket Turgut, ‘Çevre Hakkı: AİHM ve « Bergama Davası »’ (2006) Legal Hukuk Dergisi 1361, 1361-1373.

Sözleşme’de temiz ve sessiz bir çevrede yaşama hakkı şeklinde bir hak güvence altına alınmadığı için özel hayat çerçevesinde korunan hukuksal çıkarlar üzerinde doğrudan ve ciddi bir etkisi bulunmayan manzara hakkı veya güzel bir çevrede yaşama hakkı gibi çevresel hakların, Sözleşme’nin 8. maddesi kapsamında değerlendirilmesi söz konusu değildir²³.

Zira 8. maddenin aktif hâle gelmesini sağlayan etken; *çevrenin genel olarak bozulması değil, bireylerin özel veya aile yaşamı ile konutları için zararlı bir etkinin söz konusu olmasıdır.*

AİHM içtihadında sıklıkla devletin, bireylerin 8. maddenin (1) numaralı fıkrasında yer alan haklarını güvence altına almak hususunda gerekli ve uygun önlemler alma şeklindeki pozitif yükümlülüğünün söz konusu olduğu davalar ile 8. maddenin (2) numaralı fıkrası bağlamında haklılığının ortaya konulması gereken bir kamusal müdahale ile ilgili davalarda uygulanacak prensiplerin, hemen hemen aynı olduğunun vurgulandığı görülmektedir.

Her iki bağlamda da dikkate alınması gereken hususun, bireyin ve kamunun yarışan menfaatleri arasında adil bir dengenin tesisi olduğu ve her iki durumda da Sözleşme’ye uyumun sağlanabilmesi için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesinde, devletin geniş bir takdir yetkisini haiz olduğu ifade edilmektedir.

Çevresel sorunlarla ilgili olarak önem arz eden bir diğer hak, AİHS’nin 1 No’lu ek protokolünün 1. maddesinde güvence altına alınmış olan mülkiyet hakkıdır. AİHM, çevrenin korunmasını kamu yararının haklı gereklerinden biri olarak kabul etmekte ve mülkiyet hakkı gibi bazı hakların çevrenin korunması gerekçesiyle sınırlanabileceğini düşünmektedir. Öte yandan sınırlı ve dolaylı bir biçimde de olsa, Mahkeme tarafından bazı durumlarda çevre hakkının ihlali, mülkiyet hakkının ihlali ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu duruma ilişkin yine Öner Yıldız v. Türkiye Kararı örnek olarak gösterilebilir. İlgili kararda Mahkeme, çöplükte gerçekleşen patlamada her ne kadar evini kaçak olarak inşa etmiş olsa da, evini ve eşyalarını kaybeden başvuranın, bu duruma devlet tarafından göz yumulmuş olduğundan, mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁴

AİHM’in de çevresel meselelere ilişkin başvuruları iki ayrı açıdan incelediği, söz konusu müdahalelerin esas bakımından 8. maddeye uygunluğunun yanı sıra karar alma sürecinin de ayrıca değerlendirildiği, çevresel meselelerin usule ilişkin boyutu bağlamında çevresel bilgi edinme hakkı, çevresel karar alma süreçlerine katılım hakkı

²³ *Kryatos v Yunanistan* App no 41666/98 (ECHR, 22.5.2003), § 52, 53; *Ali Rıza Aydın v Türkiye* App no 40806/07 (ECHR, 15/5/2012), s.27-29.

²⁴ *Öner Yıldız v Türkiye* App no 48939/99 (ECHR, 30.11.2004).

ve çevresel konularda yargısal yollara başvurma hakkı şeklindeki usuli güvencelere vurgu yapıldığı da anlaşılmaktadır²⁵

Avrupa Konseyi düzleminde Parlamenterler Meclisinin, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına ilişkin bir ek protokol hazırlanmasına yönelik Tavsiye Kararları da çevresel insan hakları konusundaki dikkate değer metinler arasında yer almaktadır.

4. ÇEVRE HAKKI'NIN MEVZUATIMIZDA YERİ

4.1. 1982 Anayasası'nda Çevre Hakkı

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının Anayasal anlamda normatif dayanağı 56. madde hükmünde yer verilen herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu yönündeki düzenlemedir. Söz konusu hüküm, Anayasa'nın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde yer almakla birlikte çevre hakkı, kendisine özgü bir maddeyle düzenlenmemiştir.²⁶

Bu durum, çevre hakkının, yeterli güvence ile ele alınmadığını göstermektedir. Gerek çevre hakkının hukuki gelişimi gerek çevre sorunlarının günümüzde ulaştığı boyut, sözü edilen hakkın, ayrı bir madde halinde düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Zira, üçüncü kuşak haklar arasında sayılan çevre hakkının anayasal tanınma hareketinin son yıllarda hayli yaygınlaştığı²⁷ gerçeği, hak kategorilerinin gelişmesi ve yeni hakların pozitif hukuk düzenlemelerine yansması bu değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Anayasanın 56. maddesinin çevre hakkına ilişkin ilk iki fıkrası şöyledir:

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması Madde 56:

Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Anayasanın 56. maddesinin başlığında veya metninde 'çevre hakkı' kavramına yer verilmemektedir. Bunun yerine; 'sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı' ifadesi tercih edilmiştir. Her ne kadar çevre hakkının konusunun ekolojik olarak dengeli bir çevre olması beklenir ise de, 1982 Anayasası'nda yaşam hakkıyla bağlantı kurularak düzenlenmiş çevre hakkının konusunu, sağlıklı ve dengeli bir çevre oluşturmuştur.

²⁵ *Taşkın ve diğerleri v Türkiye App no 46117/99 (ECHR, 10/11/2004); Okyay ve Diğerleri v Türkiye App no 36220/97 (ECHR, 12.07.2005); Öçkan ve Diğerleri v Türkiye App no 46771/99 (ECHR, 28.03.2006).*

²⁶ Sosyal ve ekonomik hakların tamamının pozitif statü hakkı niteliğinde olmadığı görüşü için bkz.: Nihat Bulut, *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar* (On İki Levha Yayınları 2009) 211.

²⁷ İbrahim Ö Kaboğlu, 'Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri)' (1988-1989) İnsan Hakları Yıllığı TODAİE 107, 107-137.

Sağlık hakkı ile çevre hakkını aynı çerçevede değerlendirmek iki hakkın, birbirinden farklı niteliklere sahip olması nedeniyle mümkün değildir. Sağlık hakkı bir sosyal hak niteliği taşıırken; çevre hakkı, dayanışma hakları içinde sayılmaktadır.²⁸

4.1.1. Anayasal Norm Anlamında Çevre Hakkının Hukuki Niteliği

Günümüzde çevre hakkına ilişkin en temel ve yaygın kabul, hakkın asıl öznesinin çevrenin kendisi olduğu ancak bu hak yoluyla sağlanacak koruma, insanların sahip oldukları yaşam ve sağlık hakları vasıtasıyla gerçekleştirilebilecektir. Dolayısıyla sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı, temel bir insan hakkı niteliği taşımaktadır.²⁹

Çevre hakkı, insan hakları teorisi bakımından dayanışma hakları olarak da adlandırılan üçüncü kuşak haklar arasında yer almakta olup temel insan hakları, üç hak kuşağı ayrımı yapılmak suretiyle incelenmektedir.

Birinci kuşak insan haklarının, 18. yüzyıldan itibaren tanınan medeni ve siyasal haklara karşılık geldiği; ikinci kuşak hakların ise 20. yüzyılın başında beliren sosyal, ekonomik ve kültürel haklara karşılık geldiği kabul edilir³⁰. Üçüncü kuşak insan hakları kavramının ise 1970'li yıllardan itibaren oluşmaya başladığı söylenebilir³¹. Görüldüğü üzere, hak kuşaklarına göre yapılan ayırimda temel ölçüt kronolojik gelişimdir.

Bu durum, insan haklarının dinamik karakteriyle ilgilidir. İnsan hakları düşüncesi bir yönüyle, insanlığın karşılaştığı ve insan onuruna yakışır bir yaşam hedefinin önüne çıkan sorunları çözme denkleminde dayanır.

İnsanlığın karşılaştığı sorunlar ise bilimsel, teknolojik, ekonomik gelişmeler karşısında çeşitlenmekte ve karmaşıklaşmaktadır. Bu sorunları, insan onuruyla bağdaşan bir yaşam hedefi bağlamında çözme arayışı ise yeni insan haklarının doğumunu ortaya çıkarmıştır.

Çevre hakkı da bu haklardan biridir. Ekonomik rekabetin ve nüfusun artması, hızlı ve plansız kentleşme, göç, teknolojinin ve endüstrinin hesapsız gelişimi gibi olgular çevre kirliliğini beraberinde getirmiştir. Günümüzde kirlilik, tabiatın değerinin ihmal, hatta inkârı boyutuna ulaşmıştır. Kirlilik başta olmak üzere çevre sorunları, temiz veya ekolojik açıdan dengeli bir çevre talebini ve devamında, çevre hakkını ortaya

²⁸ Hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasının tarihsel gelişim çizgisine göre yapılması ve hukuksal rejiminin kuşaklar gözönüne alınarak incelenmesi üzerine bkz. İbrahim Ö Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme)* (Afa Yay. 1994).

²⁹ Nükhet Turgut, *Çevre Hukuku* (Savaş Yayınevi 2001) 157.

³⁰ İbrahim Ö Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku 1-İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş* (Yenilenmiş 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları 2013) 41-42.

³¹ Birol Ertan, 'Yeni İnsan Hakları' in Kivılcım Akkoyunlu Ertan (ed), *Yeni Kuşak İnsan Hakları* (TODAİE Yayınları 2013) 38.

çıkarmıştır. Özetle; çevre hakkı tıpkı barış hakkı ve kalkınma hakkı gibi ³² üçüncü kuşak haklar arasında yer alır. Üçüncü kuşak insan hakları, dayanışma hakları olarak da isimlendirilmektedir. Bu isimlendirme, dayanışma haklarının gerçekleşmesi için birden fazla öznenin çabasının gerekli olmasına bağlanmaktadır.

4.1.2. Dayanışma Hakkı kapsamında Çevre Hakkının Konusu ve Sahipleri

Çevre hakkının konusu, en genel anlamıyla çevrenin korunması ve geliştirilmesidir. Ancak çevre hakkının konusu, çevre kavramının tanımı ile daha net açıklığa kavuşturulabilir.

Genel bir tanımla çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır³³

Çevre hakkının konusunu oluşturan ekolojik açıdan dengeli bir çevre; toprak, su, hava, iklim, bitki örtüsü, biyolojik çeşitlilik, kültür ve tabiat varlıkları başta olmak üzere çevrenin tüm öğelerinin doğal yapılarının korunduğu; kirlilikten uzak tutulduğu bir çevredir.

Anayasa'nın 56. maddesinde çevre hakkı herkes için öngörülmeyle yüklenilen hukuki niteliği gereği dayanışma hakkı olmakla, bu hakkın gerçekleşmesi bireylerin, devletler dâhil olmak üzere tüm tüzel kişilerin dayanışmasına bağlı kılınmaktadır.

Bu kapsamda; dayanışma haklarının niteliği gereği çevre hakkında, haktan yararlananlar ile hakkın gerçekleşmesi için ödevli olanlar arasındaki fark ortadan kalkmakta, hakkın etkin bir biçimde sağlanması, haktan yararlananların da çevrenin korunmasında görev üstlenmesini gerekli kılmaktadır. Başka bir anlatımla; çevre hakkının yararlanıcıları, aynı zamanda çevre hakkının ödevlileridir.

Dolayısıyla, herkes ekolojik açıdan dengeli ve temiz bir çevrenin alacaklısı konumundadır. Hakkın muhatabı olarak ise devlet ve vatandaşlar gösterilmiştir. Çevre hakkının öznesi olarak 'herkes' belirlenirken hakkın muhatapları arasında devletle birlikte sadece vatandaşlara yer verilmesi yeterli değildir. Çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi ve çevrenin geliştirilmesi ancak herkesin katılımı ve ortak çabasıyla mümkün olabilir.

Anayasa Mahkemesi, çevre hakkına ilişkin kararlarında çevre hakkının bir sosyal hak niteliğinde olup olmadığına ilişkin tartışmalara yer vermemektedir³⁴. Bununla birlikte; çevre hakkının, bir pozitif statü hakkı olduğuna ve devlete birtakım ödevler yüklediğine Yüksek Mahkeme tarafından değinilmiştir. AYM'nin 29.11.2012 tarihli

³² Sosyal ve ekonomik hakların tamamının pozitif statü hakkı niteliğinde olmadığı görüşü için bkz.: Bulut (n 26)

³³ Ruşen Keleş ve Birol Ertan, *Çevre Hukuku'na Giriş* (Imge Kitabevi 2002) 81.

³⁴ Çevre hakkının bir sosyal hak niteliğinde olduğu görüşünün yer aldığı karşı oy yazısı için bkz.: AYM, E. 2011/110, K. 2012/79, 24.05.2012, RG: 21.07.2012, 28360.

bir kararında³⁵, *Anayasa'nın 56. ve 63. maddelerine değinildikten sonra "Bu hükümlere göre, çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirlenmesinin önlenmesine; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasına yönelik her türlü tedbiri almak Devletin temel ödevlerindedir. Bu amaçla Devlet, çevrenin ve kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için etkili bir maddi hukuk düzeni oluşturmak ve öngörülen maddi hukuku uygulamak üzere gereken teşkilatı kurmakla yükümlüdür"* denilmektedir.

Yüksek Mahkemenin 24.05.2012 tarihli bir kararında³⁶ da Anayasa'nın 56. maddesinde belirtilen ödevlerin somut tedbirlerle nasıl yerine getirileceği hususunun yasa koyucunun takdirinde olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla; çevre hakkının gerçekleştirilmesi için devletin olumlu edimlerde bulunması ve somut önlemler alması gerektiği AYM tarafından ortaya konmuştur. Anayasa Mahkemesi, çevre hakkına ilişkin kararlarında çevre hakkının dayanışma hakkı niteliğine ise değinilmemiştir.

Çevre hakkının gerek yaşam hakkıyla gerekse sağlık hakkıyla olan yakın ilişkisi, bugünkü nesil kadar hatta daha çok gelecek nesilleri ilgilendirmesi çevre hakkını günümüzde çok daha önemli hâle getirmektedir.

4.2.Normatif Kurallarda Tanım Olarak Çevre:

Norm denetimine konu edilen yasa değişikliklerinin yargısal inceleme süreci ve literatürde çevre kavramı üzerinde uzlaşmış bir tanım bulunmamakla birlikte genel olarak hava, su, toprak, flora ve fauna gibi doğal kaynakları ve bunların karşılıklı etkileşimini kapsadığı ifade edilmekte, 2872 sayılı Kanun'da ise çevre kavramının; canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı ifade edecek şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu tanımlar kapsamında, çevrenin kendi başına bir değer olarak korunduğu izlenimi ortaya çıkmakla birlikte çevre merkezli yaklaşım olarak da adlandırılacak olan ve çevrenin kendi başına bir değer olarak korunması gerekliliğine işaret eden ekolojik yaklaşımın yerini, insan hakları ile çevrenin korunması arasında açık bir bağ olduğu düşüncesine bıraktığı görülmektedir.³⁷

Bu kapsamda çevreye insan merkezli bir anlayışla yaklaşıldığı ve çevre ile nitelikli yaşam ve sağlık arasında bir bağ kurulduğu, çevresel insan hakları bağlamında değerlendirilebilecek olan birçok uluslararası metnin de çevrenin korunması ile insan sağlığı ve esenliği arasında bir bağ kurulması ile oluştuğu anlaşılmaktadır.

³⁵ AYM, E. 2001/106, K. 2012/192, 29.11.2012, RG: 02.04.2013, 28606 (mükerrer).

³⁶ AYM, E. 2011/110, K. 2012/79, 24.05.2012, RG: 21.07.2012, 28360.

³⁷ Selçuk Denek, 'Sürdürülebilir Kalkınmadan Sürdürülemez Çevreye Doğru: Çevre – Kalkınma İkilemi' Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (2019) 21(3) 817-842.

4.3. Çevre Meselelerinde Kamusal Makamların Yükümlülükleri

Özellikle Anayasa’da yer alan ve pozitif yükümlülükler ile temel hakların yay-
tay ilişkilere uygulanabilirliğinin normatif dayanaklarını oluşturan düzenleme-
ler göz önünde bulundurularak çevresel meselelerin değerlendirilmesi gerektiği
tartışmasıdır.

Bu kapsamda, sözü edilen normların muhatabı olan ilgililerin erişimlerine sunu-
lan veriler kapsamında söz konusu çevresel mesele ile ilgili karar alma sürecine ka-
tılımı ile belirtilen süreçte hukuksal çıkarlarının yeterince gözetilmediğini düşünme-
leri durumunda, ilgili idari ve yargısal yollara başvuru imkânı tanınması da kamusal
makamların çevresel meseleler bağlamındaki yükümlülüklerinin kapsamına dâhildir.

Çevresel meseleler bağlamında kamusal makamların haiz olduğu geniş takdir yet-
kisi nedeniyle birçok uluslararası sözleşmede de çevre hakkı bağlamında ayrı ve açık
usule ilişkin yükümlülükler yer verildiği görülmektedir.

Özellikle kalkınma ve çevrenin korunması arasındaki ilişkinin vurgulanması açı-
sından dikkat çeken Rio Bildirisi’nin (10) numaralı ilkesinde, çevresel meselelerin
ancak bütün ilgililerin uygun düzeydeki katılımları ile en iyi şekilde ele alınabileceği
ifade edilmiş ve bu hususun temini noktasında, kamu makamlarının elinde bulunan
çevreye ilişkin bilgilere uygun şekilde erişme, karar alma süreçlerine katılma ve yar-
gısal ve idari işlemlere etkili şekilde erişim sağlanması hakkına yer verilmiştir.

Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından
25/6/1998 tarihinde kabul edilen ve çevresel usule ilişkin hakların tanındığı ikinci
ulusal üstü belge olan Aarhus Sözleşmesi’nin 4. ve 5. maddelerinde kamu makamları-
nın elinde bulunan çevresel bilgilere erişim hakkı, 6., 7. ve 8. maddelerinde çevresel
karar alma süreçlerine katılım hakkı, 9. maddesinde ise çevresel meselelerde yargısal
yollara başvuru hakkı açıkça tanınmıştır.

Çevre hukukunun yirminci yüzyıl ikinci çeyreğinde gelişimi ve çevresel değerlere
hukuksal güvenceler kazandırılması yolundaki örneklerin yaygınlaşmasıyla birlikte
çevre, insan hakları felsefesi alanında tartışılmaya başlamış ve üçüncü kuşak insan
hakları ya da dayanışma hakları çerçevesinde gündeme gelmiştir.

UNESCO’nun da insan hakkı olarak kabul ettiği çevre hakkı, üçüncü kuşak insan
hakları listesine eklenmiştir. Barış hakkı, gelişme (kalkınma) hakkı, insanlığın ortak
mirasından yararlanma hakkı ile birlikte değerlendirilmektedir.

1968 Tahran Bildirgesi’nde belirtildiği gibi “İnsan hakları ve temel özgürlük-
ler bölünmez olduğundan, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar tanınmaksızın, kişi
hakları ve siyasal hakların tam olarak gerçekleşmesi mümkün değildir.” Bu nedenle

insan haklarının sınıflandırıp sıralanması birbirleri ile ilişkilerinin olmadığı anlamına gelmez.

“Çevre” tüm hakların kullanılabilceği yaşam ortamını ifade ettiğinden çevre hakkı da bütün bu ayrımlara karşın tüm hak ve hürriyetlerin varlık ve geçerlik şartıdır.

Haklar ancak yaşanabilecek bir ortamda kullanılabilir. 1970’li yıllardan başlayarak çevre sorunları ile tanışan ülkemizde anayasal düzenleme boyutundaki ilk ve en önemli adım 1982 yılında Anayasa’ımıza, “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde 56. madde ile çevre hakkı konularak atılmış ve çevre hakkı hukukumuzda girmiş, anayasal kurum olarak da “çevre koruma” kavramı gelişmeye başlamıştır.

Anayasa’nın 56. maddesi: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” hükmünü içermektedir. Bu madde açıkça çevre hakkından söz etmemekte ancak diğer klasik haklarla ve özellikle de yaşam hakkıyla ilgi kurarak çevre hakkına “dolaylı” bir düzenlemeyle yer vermektedir. Madde “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.” hükmü ile yaşam hakkının ancak sağlıklı ve dengeli bir çevrede gerçekleşebileceğini belirtmektedir.

Sağlıklı çevrede yaşam hakkının, Anayasa’nın “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölüm başlığı altında düzenlenmiş olması aynı bölümde yer alan 65. Madenin sosyal ve ekonomik hak ve ödevlerin “ekonomik istikrarın korunması gözetilerek, malî kaynakların yeterliliği” ölçüsünde yerine getirileceğini belirten madde ile birlikte değerlendirildiğinde ekonomik koşulların, bu hakkın yerine getirilmesinde bir sınır olarak belirlendiği sonucuna ulaşmak mümkün ise de ekonomik kalkınma ve büyüme sürecinde sürdürülebilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir çevrenin temini için koruyarak kullanma ana prensibinin tüm ülkelerin üzerinde anlaşmaya ulaştıkları bir konu haline geldiği, ülkemizin de çevre hakkını sosyal hak olarak belirleyen uluslararası sözleşmelere taraf Devlet olduğunu görmekteyiz.

Çevre hakkı bu bütün içinde en temel insan hakkı olan yaşam hakkının, insan olmanın bir uzantısıdır. Bu niteliği ile de çevre hakkı sağlıklı ve dengeli bir biçimde yaşama hakkını ya da insancıl yaşam koşullarını tehdit eden her türlü çevre sorunu ile mücadele edilmesini, Anayasamızda ifade bulan insan olmanın gerektirdiği haklar bütünü, gerekli kılmaktadır.

4.4. Sosyal Haklar Ekseninde Hukuki Düzenlemeler

Özellikle çevresel bilgi edinme hakkı bağlamında yalnızca kamusal makamların uhdesinde bulunan bilgilerin değil, ilgili faaliyeti yürüten özel kişilerin elinde bulunan bilgilerin de erişime açılması gerektiği vurgulanmalıdır.

Çevresel kirliliğin daha çok özel kişiler eliyle yürütülen faaliyetler bağlamında gündeme gelmesi bu hususu zorunlu kılmaktadır. Zira kamusal makamların çevresel kirlilik meselelerindeki sorumluluğu, genellikle temel hakların yatay uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Erişmeleri sağlanan bilgiler doğrultusunda çevresel karar alma süreçlerine katılımlarının temin edilmesi gereken bireylerin, söz konusu süreçte hukuksal çıkarlarının yeterince gözetilmediğini düşünmeleri durumunda yargısal yollara başvuru imkânının tanınması da önemli bir usuli yükümlülüktür.

Bu bağlamda; bütün insanların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuksal ve teknik esaslara göre belirlemek amacıyla 09.08.1983 tarihinde kabul edilen 2872 sayılı Çevre Kanunu, 11.8.1983 günlü, 18132 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 2. maddesinde; sürdürülebilir çevre; “Gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fiziki vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi sürecini ifade eder .”, sürdürülebilir kalkınma ise; “Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi ifade eder.” şeklinde tanımlanmıştır.

Buna göre sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin içeriği itibarıyla hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda ıslahı, korunması ve geliştirilmesi ile sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına aldığı açıktır.

2872 sayılı Kanun’un “Çevresel Etki Değerlendirmesi” başlıklı 10. maddesinde ise; “Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez. Çevresel Etki Değerlendirmesine tabi projeler ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tabi plan ve programlar ve konuya

ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir” kuralına yer verilmiştir.

2872 sayılı Çevre Kanunu” nun 10. maddesinde belirtilen ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi); gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları kapsar.

2872 sayılı Çevre Yasası gereğince, 07.02.1993 tarihinde yayınlanan ve daha sonra birkaç kez değişikliğe uğrayan “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, ÇED sürecini tanımlayan önemli bir belgedir. Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler ÇED Yönetmeliği’nde belirtildiği üzere bir Proje Tanıtım Dosyası (PTD) veya ÇED Raporu hazırlarlar. ÇED raporunda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak, çevre kirlenmesine neden olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir.

ÇED Yönetmeliğinin belirlediği ilkeler kapsamında; Çevre Bakanlığı, diğer yatırımcı ve planlayıcı bakanlık ve kurumlar, özel sektör, üniversiteler ve meslek odaları, mühendislik ve müşavirlik büroları, çevre mühendisliği alanında hizmet veren özel firma/kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve toplumun değişik kesimleri ÇED Süreci’nin tarafları ve bileşenleridir. Bu anlamı ile, ÇED Süreci demokratik katılımın öne çıktığı bir ortamdır. 1969 yılında ABD’de yürürlüğe giren Ulusal Çevre Politikası Kanunu (National Environmental Policy Act) kapsamında dünya ile tanışan ve gerek ABD gerek AB ülkeleri, gerekse diğer dünya ülkelerinde halen etkin çevre yönetim aracı olarak yerini alan ve gün geçtikçe de bu yeri sağlamlaştıran ÇED, ülkemizde 7 Şubat 1993 tarihinden bu yana uygulanmaktadır.

Türkiye’de sağlam bir çevre yönetimi oluşturmanın esas temelini ÇED sürecinin yasal, kurumsal ve teknik altyapı açısından güçlendirilmesi teşkil etmektedir.

Rio Sözleşmesi ve ÇED kavramını içeren tüm doğa koruma sözleşmelerine göre, evrende çevreye zararlı olabilecek faaliyetlerin hiç birisi çevresel etki değerlendirme incelemesinden muaf tutulamaz. Önemli olan kamu yararadır, bugünkü ve gelecek nesillerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamalarıdır.

Çevresel etki değerlendirme; gerçekleştirilmesi planlanan projenin, çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesi, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin belirlenerek değerlendirilmesi amacıyla yapıldığından, kapsam dahilinde bulunan projelerin faaliyete geçirilebilmesi öncelikle çevre üzerinde olabilecek

olumsuzlukların bertaraf edilebilmesine imkan verecek tedbirlerin alınması ile mümkün olabilecektir.

4.5. Çevre Meselelerinde Birel Yükümlülükler

Çevre hakkının gerçekleşmesinde devletten “olumlu bir edim” beklenilmesi söz konusu ise de “bireyler” ile “özel tüzel kuruluşlar” da devlet gibi sorumluluk taşımaktadır. Çevre hakkı ile sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olan birey, aynı zamanda böyle bir çevreden yararlanabilmek için onu korumak, geliştirmek ve yönetmekle ödevlidir.

Bireylerin, Anayasal güvence altında bulunan sağlıklı çevrede yaşam hakkı olduğu gibi çevreyi bozmama yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bu niteliği ile çevre hakkı, günümüzde mülkiyet hakkının önündeki en önemli sınırlamadır.

Çevrenin korunması ve çevre kirliliği problemi, kirliliğin kaynağı olan ülke ile sınırlı olmadığından ve dünya üzerinde var olan diğer devletleri ve insanları da etkilediğinden³⁸, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla devletler arası çalışmalar yapılmış, toplantılar tertip edilmiş ve bildirgeler yayımlanmış, Türkiye'nin de katıldığı uluslararası sözleşmeler imzalanmıştır.

Çevresel riskler konusunda ilgili idarelerin kamuyu bilgilendirme pozitif yükümlülüğü bulunduğu gibi kirleten öder ilkesi gereği birel işlemler bakımından ilgililerine hem yükümlülük hem sorumluluk yüklediği tartışmasıdır³⁹.

Yükümlülük boyutunda, kirletenin faaliyetleri nedeniyle, gerek ortaya çıkması muhtemel kirliliği önlemek, gerek ortaya çıkmış kirliliği tamamen ya da kısmen gidermek için birtakım tedbirleri alması, birtakım yasaklara uyması esastır.

Kirletenin alması gereken bu önlemler, çevreyle ilgili hukuki düzenlemelerde kirletici faaliyetin ve ilgili çevre öğesinin türü, niteliği gibi faktörlere göre değişik şekillerde belirtilmektedir.

Belirlenen kirlilik standartlarını aşmamak, arıtma tesisleri kurmak, kontrol sistemleri oluşturmak, bacalara süzgeç takmak... kirletenlerin alacakları önlemlerin bazı örnekleridir. Örnekler artırıldığı takdirde açıkça görüleceği gibi yükümlülük boyutu oldukça geniş kapsamlı olup çevre mevzuatındaki çok sayıda düzenlemenin temelini oluşturmaktadır.

³⁸ Şafak Kaypak, 'Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları' Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2012) 5(10) 205-242.

³⁹ Nükhet Turgut, 'Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku' Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (1995) 44(1) 607-651.

Bu boyutun ortaya koyduğu bir gerçek de yol açtığı maliyetlerin kirletene yansıtılmasını düzenleyen hukuki araçların genelde “İdari” nitelikte olmalarıdır.

Ayrıca kirleten öder ilkesinin çevre sorunsalına çözüm yollarından başta gelen biri olarak ve sırf bu bağlamda ortaya çıkarılması kirletene getirdiği bu yükümlülükler nedeniyledir. Şu hâlde, sonuç olarak kirleten öder ilkesini asıl belirleyici boyutun yükümlülük olduğunu ve sorumluluk boyutunun bu ilke çerçevesinde sınırlı bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Esasen sorumluluk boyutu hukuktaki genel uygulama çerçevesinde eskiden beri mevcut olup, kirliliğe ilişkin yeni ve özgün bir çözüm yolu değildir. Üstelik sınırlı şekliyle dahi burada söz konusu olan, yani kirleten öder ilkesi ile uyuşabilen sorumluluk, klasik anlamdaki hukuki sorumluluk sisteminin çeşitli koşulları açısından esnekleştirilmiş ve genişletilmiş şekilleridir.

5. ÇEVRE HAKKI ÜZERİNE İDARİ YARGI İÇTİHATLARI- Kamu Yararı Bağlamında Değerlendirmeler

Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin ana prensibi niteliğinde gördüğümüz çevre- kalkınma ilişkisi kapsamında önceki bölümlerde aktarılan değerlendirmeler bütünü bize göstermektedir ki;

Eko sistem diğer bir ifadeyle doğal çevresel döngü bozulmadan gelecek nesillere aktarımı suretiyle tesis edilebilecek ekonomik büyüme yöntemlerinin gerçekleştirilebilmesi ancak koruma – kullanma dengesinin tesisi ile mümkün olabilecektir.

Bu zorunluluk, uluslararası metinlerde 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarına uzanır iken ülkemiz nezdinde eko- sisteme vurgu yapan düzenlemeler ve uluslararası ilişkilerde insanlığın ortak sorunu olduğu vurgusu, 1950 yılından itibaren ele alınmaya başlanmış ve gelinen noktada yadsınamaz ölçüde önem kazanmıştır.

Kalkınma ve ekonomik büyümenin çevre ve doğal kaynaklar üzerine etkisi üzerine yapılan değerlendirmeleri, sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinden ele almak ve günümüzde üçüncü kuşak dayanışma hakkı olarak tanımlanan çevre hakkından doğan ihtilaflarda, yargısal makamlar tarafından izlenen yaklaşım prensibini, çalışma konusu ile uyumlu davalar yönü ile ele almak gerekecek olur ise;

5.1. Çevresel Etki Değerlendirme Belgesi ile ilgili Kararlar

5.1.1. Anayasa Mahkemesi’nin 15.01.2009 günlü, E:2006/99, K:2009/9 sayılı kararı;

2872 sayılı Çevre Kanunu’nu değiştiren 5491 sayılı Kanun’un bazı maddelerinin iptali istemiyle açılan dava sonucunda; Anayasa Mahkemesi’nin 15.01.2009 günlü,

E:2006/99, K:2009/9 sayılı kararıyla, “...Yasa'nın değiştirilen 10. maddesinde belirtilen çevresel etki değerlendirmesi, aynı Yasa'nın değiştirilen 2. maddesine göre gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları ifade eder.

Günümüzde çevrenin kirlendikten veya bozulduktan sonra eski hale getirilmesinin çok külfetli olması, hatta kimi durumlarda olanaksız bulunması nedeniyle, kirlenen çevreyi temizleme veya bozulan çevreyi onarma yerine, olumsuz etkileri baştan önlemenin yöntemleri aranmaktadır. ÇED; kalkınma ve ekonomik gelişme için yapılacak yatırım ve faaliyetlerin, doğayı tahrip etmeden ve çevreyi kirletmeden gerçekleştirilmesinde kullanılan yöntemlerden birisidir. ÇED ile korunmaya çalışılan temel unsur, çevre ve bu çevre içerisindeki varlıklardır.

ÇED kapsamı dışında tutulan arama faaliyetlerinin, biyolojik çeşitlilik üzerinde ya da doğada değişiklikler meydana getirebileceği, bu değişikliklerin uzun dönemli etkilerinin olabileceği, bu nedenle çevre için riskler taşıdığı açıktır. Bu açıdan kural kapsamındaki arama faaliyetlerinde, mevcut risklerin ortadan kaldırılabilmesi ve önlenmesi için ÇED'in öngörülmesi, Anayasa'nın 56. maddesinde Devlete verilen çevrenin korunması yükümlülüğünün bir gereğidir.

Kuralla, petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirilmesi kapsamı dışında tutulması Anayasa'nın 56. maddesine aykırıdır.” gerekçesiyle, 5491 sayılı Kanun'un 7. maddesiyle değiştirilen 2872 sayılı Kanun'un 10. maddesinin 3. fıkrasının iptaline karar verilmiş ve karar; 08.07.2009 günlü, 27282 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

5.1.2. Danıştay 14. Dairesinin 10/01/2013 tarih ve E:2011/13139 K:2013/3 sayılı kararı;

Anayasa Mahkemesi'nin anılan iptal kararının gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla, 1. maddesi dava konusu edilen Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik hazırlanmış ve 19.12.2009 günlü, 27437 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin iptali istenilen 1. maddesinde;

“17.07.2008 günlü, 26939 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin Ek II' sinde yer alan Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesinin 47. maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 48. madde eklenmiştir:

“48. Arama Faaliyetleri:

a-) Hektar başına 500 m³'ün üzerinde yapılan yarmalı aramalar,

b-) Ruhsat alanı içerisinde toplam 5000 m.'nin üzerindeki maden arama sondajları,

c-) Ruhsat alanı içerisinde toplam 10000 m.'nin üzerindeki jeotermal arama,

d-) Ruhsat alanı içerisinde hektar başına 10 adet sondaj ve üzerinde yapılan Petrol ve doğalgaz arama sondajları.” hükmüne yer verilmiştir.

Aktarılan yönetmelik ile; Anayasa Mahkemesi'nin anılan iptal kararının gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla, maden arama faaliyetleri Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği kapsamına alınırken, Yönetmelik ekinde yer alan EK-II başlıklı Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesine dahil edilmiş ve böylece maden arama faaliyetleri için çevresel etki değerlendirilmesi yapılabilmesi, aynı Yönetmelikle belirlenen seçme eleme kriterleri çerçevesinde yapılacak ön değerlendirme sonucunda “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir” kararı verilmesine bağlı kılınmıştır.

Diğer yandan; düzenleme yapılırken, maden arama faaliyetlerinin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği kapsamına alınması ve Yönetmelik ekinde yer alan Ek II başlıklı Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi içine dahil edilmesi ile yetinilmemiş, ayrıca belli sınır değerler getirilerek, bu sınır değerlerin (yarmalı aramalar için, hektar başına 500 m³'ün üzerinde olma, maden arama sondajları için ruhsat alanı içerisinde toplam 5000 m.'nin üzerinde olma, jeotermal aramalar için ruhsat alanı içerisinde toplam 10000 m.'nin üzerinde olma, petrol ve doğalgaz arama sondajları için, ruhsat alanı içerisinde hektar başına 10 adet sondaj ve üzerinde yapılma) altında yapılacak aramalar tümüyle çevresel etki değerlendirmesi kapsamı dışında tutulmuştur.

17.07.2008 günlü, 26939 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin ekinde yer alan “EK-II Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi” nin 47. maddesinden sonra gelmek üzere 48. maddenin eklenmesine ilişkin 19.12.2009 günlü, 27437 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmeliğin 1. maddesinin; *Türkiye'nin çevre ve koruma alanında taraf olduğu uluslararası sözleşmelere, usule ve bilimsel gerçekler ile kamu düzeni ve kamu yararına aykırı olduğu, yeni yasal düzenleme ile eşik değerlerin altındaki maden arama faaliyetlerinin Anayasa Mahkemesi kararına aykırı olarak Çevresel Etki Değerlendirmesinin dışında tutulmasının hukuka aykırı olduğu ileri sürülerek anılan madde ile getirilen muafiyetin iptali istemiyle açılan davada Danıştay 14. Dairesinin 10/01/2013 tarih ve E:2011/13139 K:2013/3 sayılı kararı ile “dava konusu yönetmelik hükmününün 2872*

sayılı Kanun'un 10. maddesinin 3. fıkrasının Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi sonucunda, Anayasa Mahkemesi kararının gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla yapılmış olması karşısında, verilen yargı kararının gerekçesi göz önünde bulundurulduğunda; maden arama faaliyetlerinin herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın, bütünüyle çevresel etki değerlendirmesine tabi tutulması gerekirken, EK-II Seçme ve Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesinde tanımlanan eşik değerlerin altında kalan maden arama faaliyetlerinin Çevresel Etki Değerlendirilmesi Yönetmeliği kapsamı dışında bırakılması suretiyle yapılan düzenlemede, Anayasa'nın 56. maddesine, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 10. maddesine ve yargı kararında yer verilen gerekçeleri ile mevzuata uyarlık bulunmadığı” gerekçesiyle iptal edilmiştir.

Sözü edilen içtihat dairesi kararı; maden arama faaliyetlerinin, ÇED kapsamına dahil edilmemesi durumunun, çevre üzerinde olası tahribatlara sebep olacağı gerekçesiyle verdiği karar, faaliyet neticesi ortaya çıkacak çevresel sorunların önlenmesini temin bakımından önem arz etmektedir.

5.1.3. Danıştay 14. Dairesinin 30/11/2016 tarih ve E:2015/965 K:2016/6909 sayılı kararı;

Aynı Yönetmeliğin Ek-1 listesinin 42. maddesindeki “500 oda ve üzeri” ifadesinin ve Ek-2 listesinin 32. maddesinin; doğal orman alanları, kıyı şeklindeki kumsallar, koylar vb. alanların yapılaşma ve insan sirkülasyonundan korunabilmesi için yegane düzenlemenin Çevresel Etki Değerlendirilmesi Yönetmeliği olduğu, belirtilen alanlarda yapılacak turizm tesislerini belirleyen tek kriterin oda sayısı olmasının hukuka ve kamu yararına aykırı olduğu iddiasıyla iptali istemiyle açılan dava; “turizm konaklama tesisleri için uygulanacak ÇED süreciyle ilgili olarak ÇED Yönetmeliğinin Ek-1 ve Ek-2 listelerinde yer verilen ve oda sayısını esas alan düzenlemede çevrenin korunması ve çevrenin kirlenmesinin önlenmesi ilkelerine aykırılık bulunmayarak; Danıştay 14. Dairesinin 30/11/2016 tarih ve E:2015/965 K:2016/6909 sayılı kararıyla reddedilmiştir.

Sözü edilen karar gerekçesinde “ÇED Yönetmeliği kapsamı dışında kalan faaliyetlerde uyulması gereken şartların, Çevre Kanunu uyarınca yürürlüğe konulmuş diğer yönetmeliklerle ve ilgili diğer mevzuatla, düzenlendiği dolayısıyla oda sayısı az olduğu için Ek-2 listesine tabi olmayan turizm tesislerinin de çevreye olan etkilerinin değerlendirildiği” görüşü benimsenerek, turizm tesislerinin çevreye zararlı etkilerinin oda sayısı dikkate alınarak belli bir oda sayısı altında olan projelerin değerlendirme dışı bırakıldığı sonucuna ulaşılmamasının mümkün bulunmadığı, çevre yönü ile anılan faaliyetlerin değerlendirmesinin yapılmakta olduğu dolayısıyla çevre üzerinde oluşabilecek olumsuzluğunun bulunmadığı görüşünün benimsendiği görülmektedir.

5.1.4. Danıştay 6. Dairesinin, 06.11.2001 tarih ve E.2000/3626, K.2001/5220 sayılı kararı;

Dava, 14.4.2000 günlü, 24020 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 28. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Yönetmelik Değişikliğinin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle iptali istemiyle açılmıştır.

Dava konusu değişiklik, 23.6.1997 tarihli 23028 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin değişik 28. maddesine birinci fıkradan sonra gelmek üzere ikinci fıkra olarak eklenmiş olup; “Ancak, faaliyetin üretim aşamasına geçmiş bulunması halinde, üretimde bulunulduğunun belgelenmesi kaydıyla Yönetmelikte belirtilen yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için bir defaya mahsus olmak üzere Bakanlıkça uygun görülmesi halinde yeteri kadar süre verilebilir. Bu süre zarfında yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda faaliyet mahallin en büyük mülki idare amirince durdurulur” hükmünü içermektedir

Danıştay, bu davada, ÇED Yönetmeliği’nde yapılan değişiklikleri “kamu yararı” kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. Danıştay’a göre; *Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nde öngörülen yükümlülüklerini yerine getirerek faaliyetine başlamış olanlarla, anılan Yönetmeliği dikkate almadan faaliyete başlayıp üretime geçmiş olan ve sonradan yükümlülüklerini yerine getirmeleri için kendilerine yeteri kadar süre verilenler arasında eşitsizlik yaratılmıştır. Çevresel etkileri göz önüne alınmadan faaliyette bulunulması durumunda, faaliyet ÇED Olumsuz kararı verilecek türden ise çevreye verilebilecek zarar değerlendirilmeden işlem yapılmış olacaktır. Bu durumda, kamu yararına ve hukuka aykırı bir düzenleme söz konusudur.* Yüksek Mahkeme bu kararında, Çevre Kanunu’nun ilgili maddesi ve ÇED Yönetmeliği ile getirilen ve yatırımların çevreye olabilecek etkilerinin araştırılmasını öngören Çevresel Etki Değerlendirmesi sisteminin amacını göz önüne alarak, ÇED Raporu hazırlamadan üretime geçmiş faaliyetlere süre verilmesinin, bu sisteme aykırı olacağı ve amacına ters düştüğü değerlendirilmesinde bulunmuştur.

Danıştay; anılan uyuşmazlıkta çevrenin korunmasında kamu yararının daha üstün olduğu düşüncesi ile karar vermiştir.

5.1.5. Danıştay 14. Dairesinin 10/01/2013 tarih ve E:2011/13522 K:2013/4 sayılı kararı;

14.04.2011 günlü, 27905 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik’inin 1. Maddesi (b) bendi ile; “Uygulama projeleri onaylanmış veya çevre mevzuatı ve ilgili diğer mevzuat uyarınca yetkili mercilerden izin, ruhsat veya onay ya da kamulaştırma kararı alınmış veya yatırım programına alınmış veya mevzi imar planları onaylanmış projelerden

- 1) Bu Yönetmeliğin EK-I Listesinde yer alan projeler için 17.7.2015 tarihine,
- 2) EK-II Listesinde yer alan projeler için 17.7.2013 tarihine kadar yatırımına başlanmış projelere” çevresel etki değerlendirme sürecinden muafiyet tanınmıştır.

Anılan muafiyet, 2872 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık otuz yıl, ilk yönetmeliğin yürürlük tarihinin üzerinden ise yirmi yıl gibi çok uzun bir süre geçmiş ve aradan geçen süre içinde yatırıma başlanmamış projelere yeniden ve tekrar ÇED sürecinden belli süreyle muafiyet sağlaması çevrenin korunması ilkesi açısından hukuki bir dayanağı bulunmadığı gerekçesiyle Danıştay 14. Dairesinin 10/01/2013 tarih ve E:2011/13522 K:2013/4 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. (AYM, E.2013/89, K.2014/116, K.T.3/7/2014 kararı ile uyumlu olduğu görülmektedir.)

Daire karar gerekçesinde, çevre kirliliğinin önlenmesi ve caydırıcılığı amacıyla alınan tedbirlere uyulmasının toplum sağlığı ve çevrenin korunması için önemine dikkat çekilmiş ve hassas davranılması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Sözü edilen karar sonrası 25.11.2014 tarih ve 29186 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren ve 29/07/2022 tarih ve 31907 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihe kadar yürürlükte bulunan Yönetmelikte kapsam dışı projeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin ilk yayım tarihi olan 7/2/1993 tarihinden önce üretime ve/veya işletmeye başladığı belgelenen projeler ile sınırlandırıldığı ve bu durumun yukarıda alıntılanan yargı kararı ile uyumlu olduğunu belirtmek yargının, üretim ve istihdam alanları yaratma sürecinde olası çevre sorunlarının bertaraf edilebilmesi için gereken hukuki güvenliğin temininde üstlendiği fonksiyonun vurgulanması bakımından önemli bir karar niteliğindedir.

5.2. Su Kirliliğinin Önlenmesi ile ilgili kararlar

5.2.1. Danıştay 14. Dairesinin 03/07/2018 tarih ve E:2017/4471 sayılı kararı ile;

28/10/2017 günlü, 30224 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmeliğin 9. maddesinin 8. Fıkrasının son cümlesinde yer alan “Eğer bunlar mümkün değilse, içme-kullanma suyu havzası koruma planı hazırlanuncaya kadar, atık suların içme-kullanma suyu kaynağının su kalitesini olumsuz yönde etkilemeyecek seviyede ileri arıtmadan geçirilerek deşarjına, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından izin verilebilir.” ifadesi “Dava konusu düzenleme ile Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinin 14.02.2018 tarihinde yürürlükten kaldırılan 17., 18., 19. ve 20. maddeleri birlikte incelendiğinde, sadece mutlak koruma alanları için değil, diğer bütün koruma alanları için, atık suların havza dışına çıkarılması esasının benimsenmiş iken koruma alanları arasındaki en hassas bölge olan mutlak koruma alanlarında atıksu deşarjına izin verilmesi yönünde ki düzenleme Anayasa ile güvence altına alınan sağlıklı çevrede yaşam hakkı ve

hakkın kullanılmasını temin bakımından yürürlükte bulunan 2872 sayılı Çevre Kanunu ile tanımlanan kirletme yasağına aykırı bulunarak yürürlüğünün durdurulmasına karar verilmiş,

Yine aynı karar ile İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmeliğin 9. maddesinin 12. fıkrasında, “(12) *Mevcut ve yeni açılacak tarım alanlarında, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının denetiminde sadece organik tarım faaliyetlerine izin verilir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetki verilmiş kontrol ve sertifikasyon kuruluşunun görüşleri doğrultusunda organik tarım yapılamayacağı teknik olarak raporlandığı durumlarda, iyi tarım uygulamalarına izin verilebilir.*” Kuralının son cümlesi “*koruma alanları arasındaki en hassas bölgeyi oluşturan mutlak koruma alanlarında, kontrollü olarak ve az miktarda da olsa, suni gübre ve ilaç kullanılmasına imkan tanıyan iyi tarım uygulamalarına izin veriliyor olması yönü ile suni gübre ve tarım ilacı kullanılmasının yasaklanmasının içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan su kaynağının korunması amacıyla daha uygun olduğu sonucuna varılarak hukuka aykırı bulunmuş,*

Yönetmeliğin 10. maddesinin 5. Fıkrası yönü ile yapılan incelemede;

Dava konusu Yönetmeliğin 10. maddesinin 5. fıkrasında, “İşkân dışı alanlarda yapılacak yapılara ve ifraz uygulamalarına Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde izin verilir. Bu alandaki tarım arazileri için yapılacak ifraz uygulamalarında 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu hükümleri esas alınır.” Kuralı, “*havzanın korunması için, kısa mesafeli koruma alanlarındaki mevcut yapılar ve yerleşim alanları dışında yeni yapılaşmaya izin verilmemesi gerekirken, yukarıda yer verilen mevzuat hükümleri ile çelişkili şekilde, kısa mesafeli koruma alanlarında yapılaşmaya izin verildiğinden, 10. maddenin 5. fıkrasının 1. cümlesinde yer alan “yapılacak yapılara ve” ifadesinde hukuka aykırılık görülmeyle yürürlüğü durdurulmuş olup sözü edilen maddenin **31064 sayı 10/03/2020 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan son şeklinde ; “ İşkân dışı alanlarda herhangi bir yapılaşmaya izin verilmez. Ancak, bu alanların 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu kapsamında kalması halinde bu alanlarda sadece toprak koruma ve sulamaya yönelik altyapı tesislerine izin verilir.***” Düzenlemesinin, kısa mesafeli koruma alanlarındaki mevcut yapılar ve yerleşim alanları dışında yeni yapılaşmaya izin verilmemesi bakımından yargı kararı ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Yine aynı Yönetmelik maddesinin 5. Fıkranın hukuka aykırı bulunan son cümlesinde ifade edilen yeni yapılacak yapılardan kaynaklanan “*atık suların içme-kullanma suyu kaynağının su kalitesini olumsuz yönde etkilemeyecek seviyede ileri arıtmadan geçirilerek deşarjına, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından izin verilebilir.*” Yönündeki 8. Fıkranın son cümlesi, aynı gerekçe ile hukuka aykırı bulunmuştur.

Danıştay On Dördüncü Dairesi bu kararda, çevre konusunda ayrıntılara girerek içme suyu kaynağının kalitesinin bozulması ve kirliliğe neden olma öngörüsü ile çevre konusunda uluslararası sözleşmelerde vurgulanan teknolojik gelişme ve kalkınma sürecinin, çevre faktörlerine önem verecek şekilde yönlendirilmesi yaklaşımı ile değerlendirmede bulunulmuştur.

5.2.2. Danıştay Altıncı Dairesinin 28/05/2021 tarih ve E:2021/758 sayılı kararı ile;

10/03/2020 tarih ve 31064 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik’in 6. maddesiyle değiştirilen İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik’in 8. maddesinin 5. fıkrasının; 8. maddesiyle değiştirilen 10. maddesinin 7. fıkrasının birinci cümlesi ile aynı maddenin 11. fıkrasında değiştirilen “İyi Tarım Uygulamalarına geçilmesi” ifadesinin; 9. maddesiyle değiştirilen 11. maddesinin 7. fıkrasının birinci cümlesi ile 11. fıkranın tamamı ve yine aynı maddenin 15. fıkrasındaki “gerekli çevresel altyapı önlemlerinin alınması şartıyla güneş enerji santrali, rüzgar enerji santrali ve hidroelektrik santrali kurulmasına izin verilebilir.” ifadesinin; 10. maddesiyle değiştirilen 12. maddenin 9. fıkrasındaki “veya İyi Tarım Uygulamalarına geçilmesi” ifadesi ile aynı maddenin 14. fıkrasının iptali ve yürütmesinin durdurulması istemiyle açılan davada Daire;

“Kısa mesafeli koruma alanı” başlıklı 10. maddesinin 11. fıkrasında yer alan “İyi Tarım Uygulamalarına geçilmesi” ifadesinde; dava konusu Yönetmelik’in 9. maddesiyle değiştirilen, asıl Yönetmelik’in “Orta mesafeli koruma alanı” başlıklı 11. maddesinin 15. fıkrasında ve dava konusu Yönetmelik’in 10. maddesiyle değiştirilen “Uzun mesafeli koruma alanı” başlıklı 12. maddesinin 14. fıkrasının ilk cümlesinde alan “ve hidroelektrik santrali” ifadeleri ile aynı fıkranın ikinci cümlesinin yürütülmesinin durdurulmasına, Yönetmeliğin dava konusu diğer düzenlemeleri yönünden ise yürütmenin durdurulması hakkındaki istemin reddine, karar vermiş, karara taraf itirazlarının görüşüldüğü **İdari Dava Daireleri Kurulu’ nun 11/10/2021 tarih ve E:2021/628 sayılı kararında** esas Yönetmeliğin 12. maddesinin 14. fıkrasının ilk cümlesinde yer alan “ve hidroelektrik santrali” ibarelerinin yürütülmesinin durdurulmasına ilişkin kısmının kaldırılmasına, bu kısım yönünden yürütmenin durdurulması isteminin reddine karar verilmiş, davalı idarenin diğer maddeler yönü ile itirazlarının ise reddine karar verilmiştir.

Danıştay Altıncı Dairesinin sözü edilen kararı;

Ülkemizin de taraf olduğu sera gazı salınımını engellemeye ve azaltmaya yönelik uluslararası antlaşmalar ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına yönelik ulusal politikalara dayalı olarak yapılan hukuki inceleme ve değerlendirme neticesi verdiği görülmektedir.

Zira karar gerekçesinde; “*karbondioksit emisyonlarını en aza indiren, doğaya dost yenilenebilir enerji kaynaklarının ülkemizde de desteklendiği vurgusu yapılarak hidroelektrik santrallerinin güneş enerji ve rüzgar enerji santralleri ile olan çevresel etkilerinin değerlendirildiği ve hidroelektrik santrallerinin kurulabilmesinin, çok daha fazla oranda atık yaratan, proje alanının coğrafi ve jeolojik özellikleri üzerinde bir takım değişimler yaratan, özetle, doğa üzerinde çok daha büyük tahribata yol açan inşai faaliyetler gerektirdiği bu durumun ise içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan tabii göl, baraj gölü ve göletlerin maksimum su seviyesine sadece 1000 metre uzaklıklarda başlayan orta mesafeli koruma alanlarında yürütülmesinin bütün yerüstü ve yeraltı suyu kaynaklarının kalitesinin ve miktarının korunmasına ve iyileştirilmesine zarar vereceği,*” değerlendirmesinde bulunmuş bu suretle maksat unsuru denetim yetkisi kullanılarak çevre hakkı duyarlılığı bağlamında yargısal inceleme gerçekleştirilmiştir.

Anılan karara davalı idare tarafından yapılan itiraz incelemesini gerçekleştiren ve kararı kaldıran İdari Dava Daireleri Kurulu ise “*HES’lerin projelendirme sürecinde, yetkili kurum ve kuruluşlarca değerlendirileceği, ÇED süreci ve fizibilite aşamasında, yetkili kurum ve kuruluşlarca yapılacak değerlendirme neticesinde, içme-kullanma suyu havzalarında ilave bir kirliliğe sebep olmayacağı anlaşılan HES’lerin kurulumuna izin verilebileceği ve verilecek bu izinlerin de yargısal denetiminin yapılması amacıyla ilgilileri tarafından dava konusu edilebileceği, sınırlı oranda sera gazı salınımına sebep olması, tehlikeli atık oluşturmaması vb. nedenlerle, çevreye uyumlu enerji kaynakları arasında kabul edilen yenilenebilir enerji kaynağı olan HES lerin de orta ve uzun mesafeli koruma alanlarında diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından olan rüzgar ve güneş enerji santrallerinin kurulumuna müsaade eden düzenlemeleriyle de uyumlu olduğu*” belirtilmiştir.

İçme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan bütün yerüstü ve yeraltı suyu kaynaklarının kalitesinin ve miktarının korunmasına ve iyileştirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla yürürlüğe giren ihtilaf konusu Yönetmelikle orta ve uzun mesafeli koruma alanlarında hidroelektrik santrali kurulmasına izin verilmesi , çevre ile ilgili ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve iç hukukta yer alan üst normlar kapsamında değerlendirildiğinde; içme-kullanma suyu temin edilen veya edilmesi planlanan bütün yerüstü ve yeraltı suyu kaynaklarının kalitesinin ve miktarının korunması bakımından inşa sırasında yaratılacak tahribatın, içme-kullanma suyu havzalarında oluşabilecek kirliliğin önlenmesi açısından ÇED sürecinin yeterli düzeyde koruma sağlamayacağı, küresel ısınma süreci de göz önünde bulundurularak ülkemizin de taraf olduğu BM Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 5 raporunda belirtilen “*rüzgar ve güneş gibi sürdürülebilir kaynaklardan enerji üretme*” yönteminin doğa tahribatını en aza indirmek bakımından önemli olduğu düşüncesinde olduğumu belirtmek istiyorum.

5.2.3. Dava- Ehliyet Tartışması; Otel İnşaat Ruhsatının İptali İstemli Dava;

Danıştay 6. Daire, 27.04.2021 tarih ve E:2019/20224, K:2021/6204 sayılı kararına konu edilmiş olan Nevşehir İli, Uçhisar Beldesi, Tekeli Mahallesi, ... pafta, ... ve ... sayılı parseller üzerinde yapımına başlanılan Otel'e verilen inşaat ruhsatının hukuka aykırı olduğundan bahisle, otel inşaatının mühürlenerek durdurulması ve alanın eski haline getirilmesi istemiyle yapılan başvurunun reddine ilişkin günlü, sayılı Uçhisar Belediye Başkanlığı işleminin iptali istemli davada ilk derece idare mahkemesinin, davacının sırf o beldeye yaşıyor olmasının menfaatini ihlal etmediği gerekçesiyle verilmiş olan dava açma ehliyetinin bulunmadığına dair kararı bozmuş ve bozma kararında yer verdiği "Anayasanın yukarıda aktarılan 56. maddesinde, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı konusunda "herkes" denilerek bu hakkın kullanımını konusunda gerçek ve tüzel kişi ayrımı yapılmamış; ayrıca çevrenin korunması yalnızca Devlet için değil vatandaşlar için de bir ödev olarak belirlenmiştir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, Anayasada, gerçek-tüzel kişi ayrımı gözetilmeksizin herkes için tanınmış ve Çevre Kanunu ile meslek kuruluşlarının da herkes kavramı içerisine dahil oldukları hususu açıkça ifade edilmiştir.

Böylelikle; Anayasanın çevre hakkı ve çevrenin korunması ile ilgili hükümleri, yasa koyucu tarafından da bütüncül ve kapsayıcı bir şekilde yorumlanıp anlamlandırılarak, ifadesini bulmuştur.

Dolayısıyla, kuruluş belgelerinde veya yasalarında açıkça yazılı olmasa dahi, ilgili meslek kuruluşunun, çevreyi ilgilendiren konularla ilgili olarak, aynen gerçek kişiler gibi sübjektif dava ehliyetine sahip olduğu açıktır.

Bu durumda; gerek çevre, tarih ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını ilgilendiren konularda dava açma ehliyetinin geniş yorumlanması sonucunu doğuran Anayasa'nın 56. maddesi, gerekse yukarıda bahsedilen mevzuat hükümleri dikkate alındığında, taşıdığı çevre, tarih ve kültürel değerler nedeniyle sit alanı ilan edilerek de koruma altına alınan bölgede yapılması planlanan otel inşaatının mühürlenmesine yönelik işlemin kamu yararını doğrudan ilgilendiren bir husus olduğu, dolayısıyla davacının kamu yararını koruma görev ve yükümlülüğünden dolayı ehliyetli kabul edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır." gerekçesiyle işin esasına girilerek karar verilmesi gerekirken, davacının ehliyetinin bulunmadığı gerekçesiyle davanın reddi yolunda verilen İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet görülmediği belirtilerek karar bozulmuştur.

Görüleceği üzere Danıştay bu dava ile ilgili olarak çevre olgusundan hareketle sağlıklı bir çevre duyarlılığı ile davacının ehliyetli olduğunu vurgulamış ve esasa dair yargısal incelemenin yapılmasının yolunu açmıştır.

5.2.4. Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi

5.2.4.1. Danıştay 14. Dairesi, 23.10.2013 tarih ve E:2011/13995, K:2013/7052 sayılı kararı;

Danıştay 14. Dairesi, 23.10.2013 tarih ve E:2011/13995, K:2013/7052 sayılı kararına konu 27.4.2011 günlü Resmi Gazetede yayımlanan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 1. maddesi ile 4.6.2010 günlü, 27601 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğinin 4. maddesinin (r) bendinde yer alan, konut alanlarının, çok hassas kullanım tanımından çıkarılmasına ilişkin kısmının ve 4. maddeye eklenen (ggg) bendinde; "hassas kullanımlar" tanımında yer alan "konut" ibaresinin; kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamanın Devletin temel amaç ve görevleri arasında bulunduğu, bireylerin, konutlarında dinlenmek, sükun, huzur ve mutluluk içinde yaşamak istemelerinin en doğal hakları olduğu, Devletin, ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri almasının gerektiği, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının Anayasa'yla güvence altına alındığı,

4.6.2010 günlü, 27601 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğinde "konut" kullanımları "çok hassas kullanımlar" kapsamında iken, yapılan değişiklik ile Devletin anayasal hakları korumaya yönelik olarak yaptığı önceki düzenlemeyi, hiçbir bilimsel ve hukuki meşru gerekçeye dayanmadan keyfi biçimde kaldırdığı, düzenlemenin Anayasanın 5., 41. ve 56. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek iptali istemli davada yaptığı yargılamada "Bu durumda; Anayasanın ilgili hükümleri ve çevre mevzuatı uyarınca, çevresel gürültüye maruz kalınması sonucu kişilerin huzur ve sükununun, beden ve ruh sağlığının bozulmamasını sağlamak amacıyla yönelik olarak gürültünün kontrolü, azaltılması veya bertaraf edilmesi sorumluluğu davalı idareye yüklenilmiş olup, idarenin, herkesin temel yaşam alanı niteliğinde olan konutları gürültüye çok hassas kullanımdan çıkararak, bu sorumluluğundan kurtulma olanağı bulunmamaktadır.

Öte yandan, imar mevzuatı uyarınca, herhangi bir sahanın planda belirlenen amacına uygun olarak kullanılması gerektiği, buna bağlı olarak konut kullanımına ayrılmış alanlarda gürültüye neden olan eğlence merkezlerinin yapılmasına imkân tanınmasının imar hukuku açısından da soruna neden olacağı kaçınılmazdır.

Bu durumda; 4.6.2010 günlü, 27601 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğinin 4. maddesinin (r) bendinde çok hassas kullanımlar arasında yer alan konutun, dava konusu değişiklik ile bu kapsamdan çıkarılması, hassas kullanım olarak belirlenmesi suretiyle yapılan düzenlemede Anayasa'nın 56. ve 41/1. maddelerine, dayanağı kanun hükümlerine, ilgili mevzuata ve kamu yararına uyarlık bulunmamaktadır." gerekçesiyle iptal kararı verilmiştir.

Bu karar ile Danıştay, çevresel gürültünün değerlendirilmesi konusunda da hassasiyetini beyan etmiştir.

5.2.4.2. İmar Planları ile ilgili Kararlar

03/04/2017 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan 1/100.000 ölçekli Mersin-Adana Çevre Düzeni Planı Mersin İli Revizyonunun aşağıda ayrıntısına yer verilen nedenlerle hukuka aykırı olduğu ileri sürülerek iptali istemiyle açılan davada;

Dava konusu planın plan uygulama hükümlerinin 7.30 sayılı maddesi yönü ile;

“ Davaya konu plan notuyla Çevre Düzeni Planında belirlenen kentsel ve kırsal yerleşme alanlarının dışında da üst ölçekli çevre düzeni planı kararı olmadan ve bu plana aykırı bir şekilde arazi kullanım kararı belirlenmesine yol açacak şekilde bu alanlarda plan değişikliğine gerek olmaksızın TOKİ tarafından plan hazırlanarak konut inşa edilebileceğinin öngörüldüğü, bu nedenle dava konusu plan notunun çevre düzeni planında belirlenen kentsel ve kırsal gelişme alanları dışında konut üretilmesine yol açacak ve dolayısıyla dava konusu planın bütününde sağlanmaya çalışılan nüfus, yoğunluk ve alan kullanımı dengesini bozabilecek nitelikte olduğu, bu nedenle dava konusu plan notunun plan hiyerarşisi ve çevre düzeni planı yapma amaç ve yöntemleriyle bağdaşmadığı anlaşıldığından anılan plan notu bakımından hukuka uyarlık bulunmadığı” sonucuna ulaşılmıştır.

Dava konusu planın plan uygulama hükümlerinin 8.38.3 sayılı maddesi yönü ile;

Ölçeği gereği leke plan niteliğinde bulunan dava konusu Mersin-Adana Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, koruma-kullanma dengesinin sağlanması için alt ölçekli plan kararlarına esas olacak yapılaşma şartlarını ortaya koyan, genel arazi kullanım kararlarının üretildiği bir plan olup, bilirkişi raporundaki tespitler de göz önünde bulundurulduğunda, bölgesel ya da bazı durumlarda ülke düzeyinde etkileri olan enerji üretim alanlarının üst ölçekli çevre düzeni planı kapsamında değerlendirilmesi ve planda bu hususlara yönelik alt ölçekli planları yönlendirecek temel ilke ve politikaları içeren hükümlerin bulunması gerektiği açıktır.

Uyuşmazlık konusu plan hükmünde ise, yenilenebilir enerji üretim alanları dava konusu çevre düzeni planı kapsamı dışında bırakılarak, bu kullanımların, ilgili kurum ve kuruluşlardan alınan izinler ve/veya Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunca verilecek lisans kapsamında, Bakanlığın uygun görüşünün alınması kaydı ile alt ölçekli planlar ile belirlenmesi ve bu doğrultuda uygulamaya geçilmesi öngörülmüştür.

Bu durumda, bölgesel, hatta ülkesel düzeyde etkileri olan enerji üretim alanlarına ilişkin kararların, koruma-kullanma dengesinin sağlanması amacıyla korunması

gereken alanlara ilişkin politika ve stratejileri belirleyen üst ölçekli plan niteliğindeki çevre düzeni planı kapsamında değerlendirilmeksizin alt ölçekli planlara bırakılmasını öngören dava konusu plan hükmünde, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına uyarlık bulunmadığı, nitekim 16/09/2013 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan 1/100.000 ölçekli Mersin-Adana Çevre Düzeni Planının inceleme konusu plan notu ile aynı nitelikteki 8.10.1 sayılı plan notuna ilişkin yapılan değerlendirme neticesinde verilen **Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 10/03/2021 tarihli, E:2020/2062, K:2021/449** sayılı kararının da bu yönde olduğu vurgulanmıştır.

Planın , düşük yoğunluklu, geniş alanlara yayılan yerleşmelerin verimsiz arazi kullanımı, yetersiz kamusal alan, tarım alanlarının yapılaşması, yüksek altyapı yatırım maliyeti gibi olumsuzlukları da beraberinde getirebildiği, bu yüzden, yeni gelişme alanları önerilirken, yerleşik doku içerisindeki boşlukların doldurulmasının öncelikli olması ve yoğunluklar da düşük tutularak geniş alanlara yayılmak yerine yoğunluk-alan arasındaki denge uygun değerde tutularak gelişmeye açılacak alanların sınırlandırılmasının gerektiği, bu sayede şehirlerin etrafındaki verimli toprakların korunabileceği, dolayısıyla planın 033 numaralı paftasında, Arpaşakarlada önerilen lojistik bölgenin, Mersin Büyük Ova Koruma Alanı sınırları içerisinde kalan Atalar ve Adanalıoğlu kırsal yerleşik alanlarının, Kazanlı sahildeki kültür ve turizm koruma ve gelişim alt bölgesi ile Tarsus ile Kazanlı sahildeki turizm tesis alanını bağlayan iki adet ikinci derece yolun, planın 034 numaralı paftasında Mersin Büyük Ova Koruma Alanı sınırları içerisinde kalan Mersin Çiçekli'de havalimanının, Yenice gelişme alanı ve lojistik bölge önerilen bölümlerinin ve planın P29 numaralı paftasının Bozyazı'da gelişme alanı önerilen bölümü yönü ile ;

Atalar ve Adanalıoğlu kırsal yerleşim alanlarında, mevcut yerleşmelerden çok daha geniş bir alanda, verimli tarım arazilerinin üzerinde yerleşim alanları önerildiği, kapsamlı inceleme ve analiz yapılmadan plan kararlarının getirildiği, plan notlarıyla bu alanların denetim altına alınmasını denetleyecek kararlar getirilmediği, bu haliyle bir çevre düzeni planında olması beklenen alt ölçekli plan çalışmalarını yönlendirecek strateji ve politikalar belirlenmeden, yerleşmeleri çarpık kentsel gelişme ve nüfus artışı baskısından korumaya yönelik ilkeler ortaya konulmadan öngörülen ve kapsamlı inceleme ve analizlere dayanmayan Atalar ve Adanalıoğlu kırsal yerleşim alanları kullanım kararlarında şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına uyarlık görülmediği belirtilerek İhtilaf konusu planın;

7.30 ve 8.38.3 sayılı plan notları ile tarım alanlarında getirilen Atalar, Adanalıoğlu, Yenice ve Bozyazı kentsel kullanım kararları yönü ile iptaline **Danıştay 6. Dairesi, 17.05.2021 tarih ve E:2017/3629, K:2021/6375 sayılı kararı** ile hükme bağlanmıştır.

Sözü edilen kararda, tarım alanlarına getirilen yerleşik ve gelişme alanı olarak planlanması sırasında verimli tarım arazilerinin çarpık kentsel gelişme ve nüfus artışı baskısından korumaya ve çevre olgusuna dikkat çekilerek üstün kamu yararı ilkesinin uyuşmazlıkta kullanıldığı görülmektedir.

Gelecek nesillere miras niteliğinde koruyarak kullanılma zorunluluğu bulunan doğal kaynaklar ve eko sistem kapsamında çevre ve ekonomik büyümenin birlikte sürdürülebilmesi, ilkesel olarak kabul edilmek suretiyle hukuki ihtilafların ele alınması gerekliliğini yukarıda aktarılmaya çalışılan değerlendirmeler ışığında son söz olarak özellikle belirtmek isterim.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ülkelerin yapmış olduğu kalkınma stratejileri, her alanda bir büyüme tutkusuna ve rekabete dönüşmüştür. Ancak bu kalkınma tutkusu, doğal kaynakları dikkate almadan tamamen üretime ve tüketime yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Zamanla gerçekleşen üretim ve tüketim faaliyetleri çevrenin doğal yapısına zarar vermiştir. Çevrenin doğal yapısındaki tahribatın artmasına neden olan bu faaliyetler 1970'li yılların başından itibaren çözüm arayışını da beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak sürdürülebilir kalkınma veya ekonomi yaklaşımlarıyla doğal denge bozulmaya devam etmekte fakat bozulmayı yavaşlamaktadır. Ayrıca, mevcut durum ve egemen anlayış düşünüldüğünde ekosistemin korunması için sürdürülebilir kalkınma anlayışından başka çözüm yolu da bulunmamaktadır.

Zira, kalkınmanın devamı için doğal kaynaklara ihtiyaç bulunmakta, doğal kaynakların korunabilmesi bakımından da ekonomik gelişmişliğin devamı, zaruret arz etmektedir.

Bundan dolayı sürdürülebilir kalkınmanın; bütüncül planlama ve strateji geliştirme, temel ekolojik süreçleri koruma, insan mirasını ve bio farklılığı koruma, verimliliğin uzun bir döneme yayılmasına ve gelecek kuşaklara ulaşmasına izin veren büyüme modelleri, ekonomik büyüme ile doğal kaynaklar arasında denge gibi ilkeleri de bünyesinde bulundurması gerektiği norm denetimi suretiyle Anayasa Mahkemesi kararlarında ve düzenleyici işlemlere karşı açılan davalarda da Danıştay kararlarında vurgulanmaktadır.

İdari yargıya intikal eden çevre ile ilgili uyuşmazlıklarda da;

Bireyin mülkiyet hakkı ve kamu yararı arasındaki denge ve büyümenin doğal kaynakların sınırlı olduğu ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken miras bilinci ile gerçekleştirilmesi gereken faaliyet olarak tanımlanan kalkınma ve beraberinde

kentleşme olgusu öne çıkarılarak, uluslararası sözleşmeler ve iç hukuk normları çerçevesinde duyarlılıkla irdelenmekte ve Çevre Hakkı'nın sağlanması ve korunması yolunda etkin bir işlev üstlenilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Uluslararası gelişmeler ışığında her gün büyüyen mevzuatın yeni kaynaklarla birlikte yeniden ele alınmasını gerekli kılan İdare Hukuku diğer hukuk dallarına göre değişen teknoloji, devlet idaresindeki yenilikler, uluslararası anlaşmalar ve iktisadi gelişmeler sonucunda yenilenme özelliğine sahip dinamik bir hukuk dalı niteliğine sahiptir.

Bu özelliği nedeniyle ülkemiz ve tüm dünya "çevre" idare hukukunun önemli bir alt bilim dalı haline gelmiş, sürdürülebilir kalkınma ile birlikte değerlendirilmesi de çevre hukuku bakımından yeni hukuki ihtilafları ortaya çıkartmıştır.

Gelişen teknolojinin toplum hayatına etkileri neticesi ekosistemde meydana gelen değişimin toplum hayatına etkilerinin tartışıldığı bu çalışmanın hazırlanmasına katkı sunan ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını olan İdare Hukuku ve İlimleri Dergisininin 2022 yayın döneminde yayımlanması imkânı veren sayı editörü değerli hocam sayın Prof. Dr. Yücel Oğurlu'ya teşekkürlerimi iletmek isterim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgment: Administrative Law, which makes it necessary to reconsider the ever-growing legislation with new resources in the light of international developments, has the characteristics of a dynamic branch of law with the feature of being renewed as a result of changing technology, innovations in state administration, international agreements and economic developments compared to other branches of law.

Due to this feature, our country and the whole world has become an important sub-discipline of "environmental" administrative law, and its evaluation together with sustainable development has revealed new legal disputes in terms of environmental law.

I would like to express my thanks to issue editor dear Prof. Dr. Yücel Oğurlu, who contributed to the preparation of this study in which the effects of the change in the ecosystem as a result of the effects of the developing technology on the social life are discussed and gave the opportunity to be published in the issue of 2022 of Journal of Administrative Law and Administrative Sciences.

BİBLİYOGRAFYA/BIBLIOGRAPHY

Arat, Z 'Çevre Yönetimi ve Planlama' (1995) (5) Yeni Türkiye Dergisi, 235-238.

Bulut N, *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar* (On İki Levha Yayınları 2009).

Denek S, 'Sürdürülebilir Kalkınmadan Sürdürülemez Çevreye Doğru: Çevre – Kalkınma İkilemi' (2019) 21(3) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 817-842.

Düren Z, *2000'li Yıllarda Yönetim* (2. Baskı, Alfa Yayınları 2002).

Ertan B, 'Yeni İnsan Hakları' in Kıvılcım Akkoyunlu Ertan (ed), *Yeni Kuşak İnsan Hakları* (TODAİE Yayınları 2013) 23-46.

Ertürk H, 'Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı' (1985) 6(2) Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 19-25.

Jeoloji Mühendisleri Odası, *Maden Yasasının Eleştirisi*, 26 Haziran 2003.

Kaboğlu İÖ, 'Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri)' (1988-1989) İnsan Hakları Yıllığı TODAİE 107-137.

Kaboğlu İÖ, *Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme)* (Afa Yay. 1994).

- Kaboğlu İÖ, *Özgürlükler Hukuku I-İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş* (Yenilenmiş 7. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları 2013).
- Kahraman S ve Şenol P, 'İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel ve Kentsel Etkileri' (2018) (Özel Sayı 1) *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* 353-370.
- Kaya F ve Ek HN, 'Kalkınmanın Çevre Sorunları Üzerine Etkisi: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına Bütüncül Bir Bakış' (2021) 2(2) *Şehir Sağlığı Dergisi* 79-84.
- Kaypak Ş, 'Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları' (2012) 5(10) *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 205-242.
- Keleş R, *Kentleşme ve Konut Politikası* (Ankara: AOSBF Yayınları, No: 540 1984).
- Keleş R ve Ertan B, *Çevre Hukuku'na Giriş* (İmge Kitabevi 2002).
- Özgenç N, 'Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk Düşümü' (2015) 15(35) *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 101-136.
- Sencer Y, *Türkiye'de Kentleşme* (Kültür Bakanlığı Yayınları:345, Bilim Dizisi:12. Ankara: Ongun Kardeşler Matbaacılık 1979).
- Şahin Y, 'Ekonomik Büyüme-Çevre İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme' (2000) 220(24) *Mülkiye* 339-347.
- Şahinöz A, 'Sürdürülemeyen "Sürdürülebilir Kalkınma"' (2019) 8(15) *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 77-101.
- Tuncer M, Kent Yoksulluğuna Bir Çözüm: "Tarihsel Çevrelerin Sürdürülebilir Korunması", (Mardin 17 Nisan 2004 Paneli).
- Turgut N, 'Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku' *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1995) 44(1) 607-651.
- Turgut N, *Çevre Hukuku* (Savaş Yayınevi 2001).
- Turgut N, 'Çevre Hakkı: AİHM ve « Bergama Davası »' (2006) *Legal Hukuk Dergisi* 1361-1373.
- Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri, (2. Basım, Türkiye Barolar Birliği Yayın No:247 Nisan 2014).

Birleşmiş Milletler Belgeleri

Bildiriler:

- A/Conf.48/14/Rev. 1: Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, Haziran 1972.
- A/Conf.151/26/Rev. 1: Rio Declaration on Environment and Development, Rio De Janeiro, 12 Ağustos 1992.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1991); "Ortak Geleceğimiz", T.Ç.S.V., Ekim

YARARLANILAN YARGI KARARLARI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

- Ali Rıza Aydın v Türkiye App no 40806/07 (ECHR, 15/5/2012).
- Koch v Almanya App no 497/09 (ECHR, 19.7.2012).
- Kryatos v Yunanistan App no 41666/98 (ECHR, 22.5.2003).

Lopez Ostra v İspanya App no 16798/90 (ECHR, 09.12.1994).

Powell ve Rayner v Birleşik Krallık App no 9310/81 (ECHR, 21.02.1990). <https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim: 19.02.2019.

Okyay ve Diğerleri v Türkiye App no 36220/97 (ECHR, 12.07.2005).

Öçkan ve Diğerleri v Türkiye App no 46771/99 (ECHR, 28.03.2006).

Özpınar v Türkiye App no 20999/04 (ECHR, 19.10.2010).

Öner Yıldız v Türkiye App no 48939/99 (ECHR, 30.11.2004).

Taşkın ve diğerleri v Türkiye App no 46117/99 (ECHR, 10/11/2004).

Anayasa Mahkemesi Kararları

AYM, E. 2001/106, K. 2012/192, 29.11.2012; RG: 02.04.2013, 28606 (mükerrer).

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, 2016/13031, Karar Tarihi: 29/09/2020.

AYM, E. 2011/110, K. 2012/79, 24.05.2012, RG: 21.07.2012, 28360.

